

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 22

Formering för offentlighet

En kollektivbiografi över
Stockholmskvinnor 1880—1920

Forskningsplan, 6 juni 1998

Donald Broady, Boel Englund, Ingrid Heyman,
Agneta Linné, Kerstin Skog-Östlin, Eva Trotzig, Annika Ullman

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Postadress SEC, ILU, Uppsala universitet
 Box 2136, S-750 02 Uppsala

Telefon vx 08-4712444, int. +46 18 4712444
Telefax 018 4712400, int. +46 18 4712400
URL <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/>

Donald Broady, Boel Englund, Ingrid Heyman, Agneta Linné, Kerstin Skog-Östlin, Eva Trotzig, Annika Ullman
Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880—1920. Forskningsplan

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 22

ISSN 1103-1115

© Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, 1998

Formering för offentlighet

En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880—1920

Forskningsplan, 6 juni 1998

Donald Broady

ILU, Uppsala universitet, Box 2136, 750 02 Uppsala

E-post broady@nada.kth.se, URL <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/>

Projektledare: Donald Broady
Medverkande forskare: Boel Englund <boel.englund@lhs.se>, LHS och Uppsala universitet
Ingrid Heyman <ingrid.heyman@ped.uu.se>, Ped Inst, Uppsala universitet
Agneta Linné <agneta.linne@lhs.se>, LHS
Kerstin Skog-Östlin <kerstin.skog-ostlin@lhs.se>, LHS
Eva Trotzig <ETG@sppb.se>, SPPB
Annika Ullman <annika.ullman@lhs.se>, LHS
Medverkande doktorander: Jan-Ulf Andersson <jan-ulf.andersson@sophiahemmet.se>, Sophiahemmet, Stockholm
Jonas Gustafsson <jonas.gustafsson@lhs.se>, ILU, Uppsala universitet
Lena Hammarberg <lena.hammarberg@skolverket.se>, Skolverket och LHS

Sammanfattning

Projektet skall studera kretsar av kvinnor i Stockholm vilka kring sekelskiftet 1900 trädde ut i och bidrog till att forma offentligheten. I synnerhet fokuseras deras bidrag till moderna föreställningar om utbildning och kultur och etableringen av nya slags utbildningsinstitutioner.

Centrala frågor är: Hur förändrades offentligheten kring förra sekelskiftet, särskilt utbildningssfären, den socialpolitisk/filantropiska sfären och den litterärt/publicistiska sfären? Hur växte nya sociala fält och mötesplatser fram vid denna tid? Hur bar sig de kvinnor åt som lämnade den privata sfären och gav sig ut i offentligheten och in i de framväxande nya fälten? Vilka tillgångar hade de i bagaget, vad betydde socialt ursprung, utbildningsbakgrund, vänskapsband och nätverk? Vilka strategier använde de för att göra inbrytningar i mansdominerade miljöer och vilka strategier använde de för att skapa egna domäner?

En prosopografisk metod skall tillämpas, dvs. information om dessa kvinnors egenskaper och tillgångar — socialt ursprung, utbildningbana, symboliskt, ekonomiskt och socialt kapital, sociala och kulturella praktiker — skall samlas in och bilda basen för analyser av deras levnadsbanor och strategier.

Under projektets gång skall en personhistorisk databas skapas.

Innehåll

1.	Bakgrund	3
2.	Syfte	3
3.	Betydelse för forskningen på området	3
4.	Forskningsverktyg	4
5.	Relation till tidigare forskning.....	5
6.	Allmän uppläggning, centrala frågor	8
7.	Huvudstudien.....	9
	Stockholmskarta med relevanta adresser.....	11
8.	Delstudier	13
9.	Samordning av studierna, tidsplan.....	16
10.	Forskningsinformation, resultatspridning	16
11.	Medverkande forskare och doktorander	16
12.	Samverkan med andra forskningsmiljöer.....	17
13.	Urval av de medverkande forskarnas skrifter.....	19
	Bilaga 1. Den prosopografiska metoden, definition och förslag till läsning.....	21
	Bilaga 2. Kvinnor i staden.....	23

1. Bakgrund

Decennierna kring förra sekelskiftet fördes debatter och grundades institutioner som skulle komma att prägla det moderna Sverige. I detta förlopp spelade ett antal kvinnor framträdande roller. De lanserade nya idéer om uppfostran, utbildning, kultur, välgörenhet, välfärd och kvinnans rättigheter. De bidrog till framväxten av samhällseliga institutioner där deras ideal skulle realiseras. De skapade egna mötesplatser såsom föreningar, sällskap och tidskrifter. Somliga skapade sig dessutom en yrkeskarriär, i vissa fall genom att muta in nya egna domäner och i andra fall genom att ge sig in på manligt dominerade områden.

Att dessa kvinnors samlade insatser förtjänar att uppmärksammas har blivit tydligt i samband med ett antal tidigare studier genomförda av de forskare som nu deltar i projektet *Formering för offentlighet*. Trots att våra tidigare studier haft andra utgångspunkter, ofta främst berört senare tidsperioder och i de flesta fall inte fäst särskild vikt vid de kvinnliga aktörerna, har vi efter hand allt mer kommit att intressera oss för de kretsar av kvinnor kring sekelskiftet som haft en enastående betydelse för den utveckling som skulle följa. Anmärkningsvärt är att åtskilliga bland dem var verksamma på så många skilda fronter samtidigt. Vare sig vi studerat flickskolor, folkskoleseminarier, hälsovård, textilslöjd, litterära salonger eller kvinnorrättskampen har vi gång på gång påträffat samma kvinnor i arkivmaterialet. Mest fruktbärande är sannolikt att analysera deras insatser som ett kollektivt företag, begripligt endast om man tar hänsyn till de nätverk och vänskapsband som förenade dem. De tillhörde samma kulturellt och intellektuellt livaktiga borgerlighet, de var väninnor eller konkurrenter och deras vägar korsades oupphörligen i sällskapslivet och vid kulturella evenemang, i politiska eller filantropiska sammanslutningar och i yrkeslivet.

Om vi håller oss till Stockholm är skaran kvinnliga banbrytare tämligen begränsad till numerären. Med en geografisk avgränsning till Stockholm och en avgränsning i tiden till decennierna kring förra sekelskiftet är det därför inom projektets ram genomförbart att anlägga ett någorlunda helhetligt perspektiv på deras liv och verk och de sociala och kulturella betingelserna för deras insatser.

2. Syfte

Projektet skall studera kretsar av kvinnor i Stockholm som under perioden 1880—1920 trädde ut i och bidrog till att forma offentligheten. Syftet är att analysera dessa kvinnors väg från privat till offentligt, att undersöka skillnader mellan kvinnors och mäns strategier för att forma det offentliga, samt att kartlägga mötesplatsernas och de sociala nätverkens betydelse i Stockholm under denna tid som, särskilt före sekelskiftet, är salongernas och de informella sällskapens epok. Tonvikten läggs vid kvinnornas bidrag till framväxten av den moderna diskussionen om utbildning och kultur och till etableringen av nya former av utbildningsinstitutioner.

3. Betydelse för forskningen på området

I sin helhet kommer projektet att utgöra ett bidrag till förståelsen av rörelserna i det offentliga livet när det moderna Sverige föddes.

Den personhistoriska utgångspunkten innebär att projektet kommer att överskrida gränserna mellan skilda verksamhetsområden och offentlighetssfärer kring sekelskiftet: utbildning, hälsovård, filantropi, politik, litteratur, musik...

Vidare skall projektet bidra med metodutprovning och metodutveckling, särskilt beträffande Pierre Bourdieus begrepp fält och den prosopografiska metoden. Dessa och liknande franska begrepp och

metoder kommer att konfronteras med alternativa forskningsverktyg såsom offentlighetsbegreppet, livshistorier, verktyg från kvinnoforskningen.

I fråga om prosopografin (i Bourdieuskolans mening) ämnar vi genomföra en jämförelsevis omfattande insamling och bearbetning av personhistoriska data vilket bör bidra till att utveckla denna i Sverige ganska okända metod.

Slutligen har projektet komparativa ambitioner. I samverkan med franska och danska forskare kommer resultaten från studierna av Stockholm kring förra sekelskiftet att jämföras med forskning om motsvarande epok och förhållanden i Paris och Köpenhamn.

4. Forskningsverktyg

Liksom i åtskilliga av våra tidigare studier kommer Pierre Bourdieus begrepp fält att vara ett centralt redskap. Via studier av individernas tillgångar, strategier och levnadsbanor skall vi undersöka hur moderna fält i Bourdieus mening (utbildningsfältet, det socialpolitiska fältet, det litterära fältet, det intellektuella fältet etc) växte fram. Kort sagt är ett fält — eller för att vara mer exakt: ett socialt fält eller, vilket är samma sak, ett konkurrensfält — ett system av relationer mellan positioner besatta av människor och institutioner som strider om något för dem gemensamt. Sedan Bourdieu skisserade fältbegreppet i ett par artiklar i början av 1970-talet har en strid ström av empiriska studier av fält flutit från hans center, och på senare år har begreppet kommit att användas inom samhällsvetenskapen världen över. De för projektet intressantaste existerande studierna berör framför allt kulturens fält¹ samt utbildningssociologiska studier².

Dock kommer gränserna för ortodoxa studier av fält i Bourdieuskolans anda att prövas genom en konfrontation med dels de kvinnliga nätverkens särskilda karaktäristika, dels redskap från andra forskningstraditioner.

Bourdieu och hans efterföljares analyser av sociala fält har intill nyligen som regel haft nationalstatens gränser som en icke ifrågasatt förutsättning och försummat mer övergripande transnationella betingelser.³ Dessutom, och mer relevant för projektet, har de traditionella Bourdieuinspirerade studierna av fält försummat att studera regionala eller lokala villkor. Här finns korrektiv att hämta hos urbansociologin och andra forskningstraditioner.⁴

Mycket tyder på att kvinnors kotterier och nätverk ofta fungerar på annat sätt än fält i Bourdieus mening. Därför kan kvinnohistoriskt perspektiv fungera som ett korrektiv till fältbegreppet. Kvinnorna är frånvarande i många av Bourdieus undersökningar, i synnerhet de tidigare. Dock har några av hans medarbetare, med vilka vi avser att samarbeta, särskilt studerat kvinnornas situation.

¹ Bourdieus egen hittills grundligaste studie av ett kulturellt fält var *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Seuil, Paris 1992 (sv. övers. under utgivn. 1998 eller 1999). Ett annan ingående analys av ett fält, det akademiska fältet i Paris åren kring 1968, var *Homo academicus*, Minuit, Paris 1984 (sv. övers. 1996). Bland de senast framlagda avhandlingarna om kulturella fält bör nämnas Gisèle Sapiro, *Complicités et anathèmes en temps de crise : modes de survie du champ littéraire et de ses institutions, 1940—1953* (Académie française, Académie Goncourt, Comité national des écrivains), École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, déc 1994; samt i Sverige Ingrid Heyman, *Gånge hatt till... Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige. Sjuksköterskors avhandlingar 1974—1991*, Daidalos, Göteborg 1995. Ett tjugotal nordiska bidrag presenteras i en antologi under utgivning (D. Broady, red., *Kulturens fält*, Daidalos, Göteborg 1998).

² Bourdieus mest omfattande och syntetiska framställning är *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*, Minuit, Paris 1989. Bland de talrika bidragen från Bourdieus lärjungar och efterföljare vill vi här särskilt framhålla en lång rad arbeten av Christophe Charle, som med prosopografisk metod behandlat bl.a. den period i Frankrike som vi ämnar studera, se särskilt *Les élites de la république*, Fayard, Paris 1987; *Naissance des « intellectuels » 1880—1900*, Minuit, Paris 1990; *La république des universitaires 1870—1940*, Seuil, Paris 1994.

³ Med ett helt batteri begrepp (globala flöden, globala nätverk, *scapes*, tidskompression, etc) från den aktuella anglosaxiska litteraturen om globalisering skulle man kunna ifrågasätta Bourdieus och hans medarbetares förkärlek för att konstruera nationella kulturella fält som tämligen självtillräckliga avskilda världar med var sin egen logik.

⁴ Dock finns även i Bourdieus egna arbeten (alltifrån "Champ du pouvoir, champ intellectuel et habitus de classe", *Scolies, Cahiers de recherches de l'École Normale Supérieure*, vol. I, n° 1, 1971, pp. 7-26.) och hos några av hans efterföljare ett intresse för hur staden Paris som geografiskt rum samspelar med sociala och kulturella förhållanden. Se särskilt Monique och Michel Pinçons böcker *Dans les beaux quartiers*, Seuil, Paris 1989 och *Quartiers bourgeois, quartiers d'affaires*, Payot, Paris 1992.

Det gäller exempelvis Monique de Saint Martin, som i olika sammanhang studerat aristokratin kvinnor och Francine Muel-Dreyfus som bl.a. genomfört en uppmärksam studie av kvinnlighetens konstituering under Vichyregimen.⁵

Som ett annat korrektiv till fältbegreppet ämnar vi pröva Jürgen Habermas begrepp borgerlig offentlighet. Offentlighetsbegreppet fångar upp mer generella förhållanden som skär tvärs genom gränserna för specialiserade sociala fält i Bourdieus mening. Eftersom vi valt att studera perioden kring förra sekelskiftet ligger det nära till hands att studera den borgerliga (eller kanske snarare medborgerliga) offentlighet som enligt Habermas⁶ först uppstod i sjuttonhundratalets London och Paris men som i Stockholm får sin motsvarighet först under senare hälften 1800-talet. I Arne Melbergs Habermas-inspirerade analys av svenska förhållanden dateras den svenska borgerliga offentlighetens genombrott till 1840. Melberg betonar dess föregripande natur, ”som en sorts barnmorska till ett borgerliga samhällets födelse”.⁷ Vi avser att anlägga ett likartat perspektiv, dvs i Habermas efterföljd undersöka en period då offentliga fora och en kritisk resonerande publik växer fram, men fokusera kvinnornas i stället för herrarnas mötesplatser.

I viss utsträckning kommer vi att kunna bygga på livshistorieforskning, som kommit till användning i åtskilliga av de avhandlingar och andra arbeten som ligger till grund för det planerade projektet. Livshistoriemetoden har av Daniel Bertaux och andra utvecklats för att relatera enskilda individers erfarenheter till historiska omständigheter, men eftersom vårt intresse främst rör kvinnornas utträde från hemmen in i det offentliga livet har vi inte ambitionen att åstadkomma vad Bertaux benämner ”kompleta livshistorier”. Inte heller ämnar vi arbeta med livslinjemetoder⁸ eller det slags livshistorieforskning som utifrån data skapar en ”intrig” som gör empirin meningsfull⁹ eller (annat än i begränsad utsträckning) med personernas egna levnadsberättelser¹⁰.

Den metod vi kommer att använda kan bäst karaktäriseras som prosopografisk¹¹, vilket förenklat uttryckt innebär att vi vill åstadkomma ett slags kollektivbiografi. En prosopografisk undersökning är ett studium av människor som tillhör samma fält eller på annat sätt har mycket gemensamt, och för vilka så långt som möjligt samma uppgifter samlas in (om socialt ursprung, utbildningsbana, symboliskt, ekonomiskt och socialt kapital, sociala och kulturella praktiker etc). Därmed skapas möjlighet att teckna ”kartor” över fördelningen av egenskaper (t.ex. individernas innehav av symboliskt och socialt kapital och andra tillgångar) och att analysera individers och grupper strategier när de träder in i skilda sociala fält och gör sig hörda i offentligheten.

5. Relation till tidigare forskning

Projektet skall, utöver den ovan nämnda forskningen om fält och offentlighet, prosopografiskt material och livshistorier, beakta och bygga vidare på andras forskning om Stockholm kring sekelskiftet, borgerliga kvinnor vid denna tid, välfärdsstatsinstitutionernas genes, kvinnliga sammanslutningar och nätverk, kvinnornas emancipation och väg till yrkesverksamhet och befattningar.

⁵ Francine Muel-Dreyfus, *Vichy et l'Eternel féminin. Contribution à une sociologie politique de l'ordre des corps*, Seuil, Paris 1996.

⁶ Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Hermann Luchterhand, Neuwied 1962.

⁷ Arne Melberg, *Realitet och utopi. Utkast till en dialektisk förståelse av litteraturens roll i det borgerliga samhällets genombrott*, Raben & Sjögren, Stockholm 1978, p. 50.

⁸ Som i Sverige tillämpats av framför andra Inga Elgqvist-Saltzman.

⁹ Se t.ex. Ingrid Heyman, ”Oss pedagoger emellan — konstruktion av en berättelse”, pp. 59-91 i *Om berättelser som redskap i pedagogisk forskning*, Pedagogisk Forskning i Uppsala 131, 1998.

¹⁰ Se t.ex. den nordiska antologin Christopher Tigerstedt, J.P. Roos & Anni Vilkkö (red), *Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 1992. Inom utbildningsforskningen torde Ivor F. Goodsons studier av lärares levnadsberättelser vara de mest kända, se bl.a. Goodson (Ed.), *Studying Teachers' Lives*, Teachers College Press, New York and London 1992.

¹¹ Vi avser här prosopografi i den mening som utvecklats av Bourdieu och hans medarbetare och tillämpats i ett stort antal franska studier. För en introduktion se bilaga 1 nedan.

Kvinnornas situation och emancipation är sedan snart ett halvsekel ett ständigt expanderande forskningsområde varifrån vi kan hämta mycket vetande om kvinnors mötesplatser, nätverk och strategier under den aktuella perioden.¹² Det existerar en ganska rik forskning om kvinnors liv som delvis bygger på självbiografier och dagböcker,¹³ en typ av material som kommer att vara centralt även för projektet *Formering för offentlighet*. Med tanke på att många kvinnliga föregångare och nyskapare under den här perioden var verksamma som lärare eller skolledare eller som utbildningsdebattörer och reformatorer finns förvånansvärt litet svensk forskning om kvinnor som vägröjare inom utbildningsområdet.¹⁴ Däremot finns ett antal utländska studier som på ett förtjänstfullt sätt uppehållit sig just vid de första generationerna skolgrundare och lärarinnor.¹⁵

Periodens litteratur är ett mycket väl beforskat område, och numer har även kvinnornas insatser inom den litterärt/publicistiska sfären lyfts fram.¹⁶ Dock har inte den nya svenska litterära offentlighet som skapades under 1800-talets sista decennier — då pressen, förlags- och biblioteksverksamheten expanderade, kommunikationer blev snabbare och publiken vidgades, och då Svenska Akademien förlorade i betydelse och debatten i stället fördes i tidningar, tidskrifter och nya sammanslutningar (t.ex. Publicistklubben 1874, dit kvinnor fick tillträde 1885, Sveriges författareförening 1893) —

¹² Se t.ex. Lydia Wahlström, *Den svenska kvinnorörelsens historia*, 1933; Jonas Rössel, *Kvinnorna och kvinnorörelsen i Sverige 1850—1950*, 1950; Gunnar Qvist, *Fredrika Bremer och kvinnans emancipation. Opinionshistoriska studier*, Göteborg 1969; Greta Wieselgren, *Den höga tröskeln. Kampen för kvinnas rätt till ämbete*, 1969; Ronny Ambjörnsson, *Samhällsmodern. Ellen Keys kvinnouppfattning t.o.m. 1896* (ak. avh.), 1974; Beata Losman, *Kamp för ett nytt kvinnoliv. Ellen Keys idéer och dess betydelse för sekelskiftets unga kvinnor*, 1980; Bertil Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhället. Rösträttskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902—21* (ak. avh.), 1982; Kajsa Ohrlander, *I barnens och nationens intresse. Socialliberal reformpolitik 1903—1930* (ak. avh.), 1992; Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-Förbundet 1884—1921* (ak. avh.), 1997; samt bidrag i antologier som Gunhild Kyle & Gunnar Qvist (red.), *Kvinnorna i männens samhälle*, 1974; Ulla Wikander (red.), *Det evigt kvinnliga*, 1994; och Gunhild Kyhle (red.), *Handbok i svensk kvinnohistoria*, 1987.

¹³ Bland svenska bidrag kan nämnas Eva Haettner Aurelius, Lisbeth Larsson & Christina Sjöblad, *Kvinnors självbiografier och dagböcker i Sverige 1650-1989. En bibliografi*, Lund 1991; Ola Stafsengs kommentar i Ellen Key, *Barnets århundrade. Omläst hundra år senare med introduktion och kommentar av Ola Stafseng*, Stockholm 1996; Eva Haettner Aurelius, *Inför lagen: kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*, Lund 1996; Eva Helen Ulvros, *Fruar och mamseller: kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790-1870* (ak. avh.), Lund 1996; Christina Sjöblad, *Min vandring dag för dag: kvinnors dagböcker från 1700-talet*, Stockholm 1997.

¹⁴ Det första stora verket Gunhild Kyle, *Svensk flickskola under 1800-talet*, 1972, har fått få efterföljare. Förutom Christina Florins uppmärksammande av folkskolelärarinnorna i *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860—1906*, 1987, och den bild av flickskolan som skisseras i relief till det manliga läroverket i Florins och Ulla Johanssons *”Där de härliga lagrarna gro...”*. *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850—1906*, 1993, saknas i stort sett kvinnorna i den officiella historieskrivningen. Ett utomordentligt jämförelsematerial för det förslagna projektet ger Rostadprojektets analys från slutet av vår period och de följande decennierna av ett antal lärarinnor, deras tid vid folkskollärarinneseminarier i Kalmar och deras livslinjer, familjemönster och yrkesliv; se Inga Elgqvist-Saltzman, *Lärarinna, kvinna, människa*, Stockholm 1993; Berit Askling & Rut Holm, *Undervisningen på Rostad. Om folkskollärarinneutbildningen i Kalmar under åren 1925—1929*, Kalmar 1985; Inga Elgqvist-Saltzman, *”Rostadlärarinnors livshistorier”*, i Ronny Ambjörnsson, Per Ringby & Sune Åkerman (red.), *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Stockholm 1997. Vidare finns en del bearbetningar om enskilda läroanstalter; ett för oss centralt tidigt arbete är Rudolf Fåhræus, *Högre Lärarinneseminarierets historia*, 1943. Självfallet finns även en stor och för oss relevant forskning om skolutveckling och skolreformer, bland vars grundläggande arbeten bör nämnas Gunnar Richardsson, *Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet*, 1963.

¹⁵ T.ex. Birgitte Possing, *Viljens styrke. Nathalie Zahle, en biografi* (ak. avh.), 1992 (en avhandling om den danska flickskolans främste grundare och inspiratör); Adda Hilden & Anne-Mette Kruse (red.), *Pigernes skole*, 1989; Susan E. Houston & Alison Prentice, *Schooling and Scholars in Nineteenth-Century Ontario*, 1991; Alison Prentice & Majorie R. Theobald (Ed.), *Women Who Taught. Perspectives on the History of Women and Teaching*, 1991; Patricia Schmuck, *Women Educators. Employees of Schools in Western Countries*, 1987; Alison Mackinnon, *The New Women. Adelaide's early women graduates*, 1986.

¹⁶ Kvinnornas plats i det moderna genombrottets litteratur i Norden har studerats av danskan Pil Dahlerup i *Det moderne gjennembruds kvinder*, 1983, och svenska 1880-talsförfattarinnor av bl.a. Eva Heggstad i *Fången och fri. 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet* (ak. avh. Uppsala), 1991. Ett antal svenska studier berör enskilda kvinnliga författare från perioden, författare som också var publicistiskt verksamma.

gjorts till föremål för någon samlad undersökning, och än mindre kvinnornas plats i dess inre struktur.¹⁷

En del relevant litteratur om Stockholm under den aktuella perioden nämns i bilaga 2 nedan.

I vår egen tidigare forskning (se äv. publikationsförteckningen nedan) finns bidrag som kommer att fungera som förstudier till projektet *Formering för offentlighet*:

Donald Broady har sedan mitten av 1980-talet lett studier av utbildningsfält och kulturella fält, handlett åtskilliga avhandlingsarbeten på dessa områden, ibland med utnyttjande av prosopografisk metod, och även arbetat med flera av de övriga forskningsredskap¹⁸ som skall användas i det planerade projektet.

I de historiska avsnitten av Ingrid Heymans avhandling 1995 framskymtade kvinnliga pionjärer på vårdens område som skall behandlas i projektet. Ämnet för avhandlingen var dock en mer sentida företeelse, omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige under de senaste tjugo åren. Avhandlingen är i samband med det planerade projektet av metodiskt intresse eftersom den utgjorde den första genomförda fullskaliga studien i Norden av ett kulturellt fält i Bourdieus mening såtillvida att den analyserade både det sociala konkurrensfältet (dvs. systemet av positioner som intages av forskarutbildade sjuksköterskor) och "rummet av möjligheter" (dvs. systemet av relationer mellan omvårdnadsforskningens olika inriktningar, skolbildningar, forskningstekniker etc).

Agneta Linnés avhandling 1996 om lärarutbildningen för den obligatoriska skolan under perioden 1842—1968, med tonvikt vid tiden fram till 1920, utgick från ett läroplanshistoriskt och läroplansteoretiskt perspektiv, och även fältbegreppet prövades som ett analysredskap. I avhandlingen tecknades den övergripande bilden av konflikter kring utbildningens traditioner och innehåll i ljuset av samtida samhällsförändringar, vilket utgör en bas för en undersökning inom det planerade projektet av hur ett antal kvinnor kring förra sekelskiftet bidrog till att utforma folkskolans pedagogik och lärarutbildningen. Linnés hittillsvarande resultat tyder på att folkskolläraryrket på ett intressant och hittills outforskat sätt är länkad till kvinnliga nätverk, mötesplatser och offentliga arenor i dåtidens Sverige.

Av Kerstin Skog-Östlins avhandling 1984 framgick att läroverkslärarkåren var manligt dominerad ända fram till 1950-talet, trots att läroverken öppnades för flickor i full utsträckning i slutet av 1920-talet. Som skäl till att inte låta kvinnor arbeta på allmänt läroverk anfördes i början av seklet att enbart pojkar undervisades där. I Skog-Östlins pågående studie av lärares professionaliseringsprojekt uppmärksammas hur innehållet i läroverksläraryrket vid tiden kring förra sekelskiftet på många sätt präglades av manliga normer.

Framträdande kvinnliga skolgrundare och pedagogiska reformatörer under det tidiga 1900-talet har identifierats i Annika Ullmans tidigare studier, bl.a. avhandlingen 1997 som jämför det statliga läroverkets rektorer, den kommunala folkskolans överlärare och den privata (flick-)skolans föreståndarinnor.

Boel Englund behandlade i sitt avhandlingsarbete 1997 bl.a. tiden kring förra sekelskiftet med avseende på relationen mellan litteraturen utanför skolan och skolans litteraturstudium.

Eva Trotzigs forskning har ägnats den kvinnliga slöjdundervisningens pionjärer under epoken 1880—1920 och visar hur de kvinnor som formulerar lärogångarna och skriver läromedlen ägde tillgångar (socialt ursprung, nätverk etc) och utvecklade strategier som kom att prägla skolämnet slöjd till innehåll och utformning. I det planerade projektet skall perspektivet vidgas till att omfatta "den textila sfären", dvs även modeskapandet och annat som inte är direkt relaterat till skolundervisningen.

Vidare kommer tre doktorander att medverka i projektets huvudstudie:

¹⁷ Viktiga studier att knyta an till är dock Per Rydéns undersökningar av Levertins kritikergärning, *En kritikers väg. Studier i Oscar Levertins litteraturkritik 1883-1896* (ak. avh. Lund), 1974, samt *En kritikers värderingar*, Lund 1977, liksom Rydéns *Domedagar. Svensk litteraturkritik efter 1880*, 1987.

¹⁸ Exempelvis har Broady tidigare varit aktiv inom den forskningskommitté inom I.S.A. (International Sociological Association) som arbetat med biografiska metoder, livshistorieforskning och levnadsberättelser (Comité de recherche n° 38, "Biographie et Société") och varit medarrangör för ett par symposier med nordiska och franska deltagare: "Histoires de vie. Générations et classes", Gilbjerghoved, Danmark, 29 aug—1 sept 1987; "Självbiografi, kultur och livsform", Helsingfors, 10—12 mars 1989.

Jonas Gustafsson har inom ramen för ett pågående avhandlingsarbete om det musikpedagogiska fältet i Sverige kommit att intressera sig för några av de kvinnliga pionjerna på detta område.¹⁹

Jan-Ulf Anderssons pågående avhandlingsarbete om sjuksköterskekårens formering ägnas delvis åt pionjärperioden kring 1910 då sjuksköterskorna organiserade sig fackligt, grundade sin tidskrift etc.

Lena Hammarbergs pågående avhandlingsarbete ägnas föreställningar om hälsa och hygien samt hälsobefrämjande praktik i Stockholms folkskolor åren 1880—1930, en period då bl.a. kvinnliga folkskollärarinnor och lärarinnor i slöjd, gymnastik och hushållsgöromål, samt inte minst de första kvinnliga skolläkarna gjorde betydande insatser och bidrog till debatten.

6. Allmän uppläggning, centrala frågor

Projektets huvudstudie skall ägnas de nya mötesplatser — föreningar, sällskap, umgängeskretsar, utbildningsinrättningar, tidskrifter etc — som utgjorde förutsättningar för dessa kvinnors intåg i offentligheten. I samband med huvudstudien skall en personhistorisk databas byggas som skall tjäna som ett för samtliga projektmedarbetare gemensamt arbetsredskap.

Därjämte planeras ett drygt halvdussin delstudier av offentlighetens skilda sfärer knutna till utbildningsinstitutionerna, filantropin, vården och kulturlivet. Tyngdpunkten ligger vid utbildningssfären och viktiga föremål för delstudierna är striderna kring etableringen av nya utbildnings- och yrkesalternativ för kvinnor, introduktionen av nya undervisningsämnen (vårdämnen, slöjd för flickor), etc. Dock är projektet inte renodlat utbildningssociologiskt utan syftar till att spåra samband mellan förändringar inom å ena sidan utbildningsväsendet, å andra sidan politik, kultur och den framväxande sociala sektorn.

Centrala frågor är:

- Hur förändrades offentligheten kring förra sekelskiftet, särskilt utbildningssfären, den socialpolitisk/filantropiska sfären och den litterärt/publicistiska sfären?
- Hur växte nya sociala fält fram vid denna tid?
- Hur bar sig de kvinnor åt som lämnade den privata sfären och trädde in i, och bidrar till att forma, offentligheten och de framväxande nya fälten?
- Vilka tillgångar hade de i bagaget (socialt ursprung, symboliskt, ekonomiskt och socialt kapital) och hur använde de dessa tillgångar i sina strategier? En hypotes är att många bland pionjärvinnorna växte upp i borgerliga familjer som besitter förhållandevis mer kulturellt än ekonomiskt kapital.²⁰
- Hur fungerade de nya mötesplatserna (sällskap och sammanslutningar, tidskrifter) för kvinnor? Uppenbarligen hade mötesplatserna olika betydelse för de olika kvinnorna beroende på deras skilda tillgångar.²¹
- Vad betydde deras vänskapsband och nätverk? Det är uppenbart att de kvinnliga nätverken och det sociala kapital som där ackumulerades fungerade som redskap för utträde i offentligheten.
- Vad betydde deras utbildningsbakgrund?²² Åtskilliga av dem möttes i flickskolor eller studentskeföreningar och knöt band som kom att bestå. Vi avser således att studera utbildning inte

¹⁹ Viktigast är Anna Bergström Simonsson, vars livsverk är i stort sett utforskat. Hon var den första innehavaren av en lärartjänst vid Musikaliska Akademien med inriktning mot undervisning, företog utlandsresor och etablerade kontakter i andra länder och publicerade en egen sångkurs, den första i sitt slag med en genomtänkt pedagogisk uppbyggnad. En annan framträdande person var Hanna Pegelow, musiklärare i Uppsala.

²⁰ Att så var fallet i Frankrike hävdas av Monique Saint Martin i artikeln "Structure du capital, différenciation selon les sexes et 'vocation' intellectuelle", *Sociologie et sociétés*, vol XXI, n° 2, oct. 1989, pp. 9-25. Tesen är att de kvinnor som vann tillträde till högre utbildning 1880—1930 (liksom för övrigt även under den senare utbildningsexpansionen på 1960-talet) karaktäriseras av att de kom från familjer där det kulturella kapitalet vägger tyngre än det ekonomiska kapitalet.

²¹ Ett exempel på relevant detaljfråga: varför välkomnades syslöjdreformatören Hulda Lundin i sällskapet Nya Idun men inte hennes syster Augusta Lundin, den stockholmska överklassens modesömmerska?

²² Ett personhistoriskt tillvägagångssätt bör ge inblick i samband mellan folkskola, privat flickskola, läroverk, lärarinneseminarier, annan högre kvinnoutbildning och universitet som — bl.a. beroende på att forskare och anslagsgivare sällan tar sig an hela registret — brukar döljas när utbildningens funktioner studeras.

bara som ”bakgrundsvariabel”, utan som ett ställe där nätverk skapas och socialt kapital ackumuleras.²³ Vidare är en intressant hypotes att en utbildning till lärarinna eller sjuksköterska i många fall snarare än som förberedelse för yrkesutövning fungerade som inträdesbiljett till offentligheten, t.ex. till positioner inom filantropiska organisationer.

- Vilka strategier använde kvinnorna för att skapa egna domäner (flickskolor, omvårdnadsutbildning, slöjd för flickor) kontra för att göra inbrytningar i mansdominerade miljöer (t.ex. lärarinnor i läroverket, de första kvinnliga läkarna, Klara Johanson i litteraturkritiken)? En intressant hypotes är att kvinnors entreprenörskap under perioden växer fram som en strategi för att kringgå de formella hinder eller informella maktförhållanden som förvägrar dem tillträde till de tjänster och positioner för vilka deras bildning och utbildning gör dem förberedda.
- Vad karaktäriserar de samhälleliga institutioner som kvinnorna själva skapade (flickskolor, vårutbildningar etc). En utgångspunkt för hypoteser är vår iakttagelse att kvinnorna ofta införde hemlika drag i de institutioner de skapade.
- Bör kvinnliga nätverk analyseras med andra verktyg än de som används i ortodoxa analyser av fält i Bourdieus mening? I vilken utsträckning är Habermas offentlighetsbegrepp brukbart i sammanhanget?
- Vad hände mot slutet av pionjärperioden 1880—1920 och strax därefter? De kvinnliga banbrytarnas och entreprenörernas insatser hade inte varit möjliga tidigare och klingade av vid ingången till trettioalet. Visserligen hade kvinnor då erövrat rösträtt och tillträde till läroverk och statliga fullmaktstjänster, men de driver inte längre i samma grad egna självständiga projekt utan intar mer sidoordnade eller underordnade positioner. Varför?
- Vad ger jämförelser mellan sekelskiftet 1990 och sekelskiftet 2000? Exempelvis jämförelser mellan nationsbygget kring 1900 och transnationaliseringsstrategierna inför 2000-talet; mellan hur slöjden förflyttades från hemmet till skolan i början och från skolan till högskolan i slutet av vårt sekel; mellan hur omvårdnad förflyttas från praktik till lärobokstext för snart hundra år sedan och från föreskrivande text till vetenskaplig text i och med vårdvetenskapens konstituering på senare år.

7. Huvudstudien

Huvudstudien, vari samtliga projektmedarbetare tar del, skall kartlägga och analysera de nätverk och nya mötesplatser (sammanslutningar, utbildningsinstitutioner, tidskrifter etc) som utgjorde de sociala sammanhang där ett par generationer Stockholmskvinnor under årtiondena kring sekelskiftet trädde in i och bidrog till att forma den offentliga debatten och vissa av det moderna Sveriges viktigaste institutioner. I tidigare studier insamlat personhistoriskt material skall systematiseras, läggas samman och utökas med nytt material. Härmed skapas en personhistorisk databas som skall tjäna som ett redskap för arbetet med delstudierna och ligga till grund för en samlad ”kollektivbiografi”. Efter det att projektet avslutats är avsikten att denna personhistoriska databas skall göras publikt tillgänglig för forskare och andra intresserade.

Bilaga 2 nedan presenterar några teman i de planerade studierna av pionjärv kvinnornas plats i Stockholm som ett på en och samma gång geografiskt, socialt och kulturellt rum. Ytterligare en illustration till hur vi avser att arbeta är kartan härintill som visar dels att bostadsadresserna är koncentrerade till Norrmalm/City och Östermalm — centrum är Humlegården — och dels att de ofta är närbelägna. Många av damerna befann sig inom bekvämt promenadavstånd, bodde ibland i grannportarna och torde ha stött på varandra snart sagt dagligen. En starkt kapitalkoncentration, med Bourdieus terminologi. I flera fall bodde de i institutionsbyggnaderna (t.ex. på flickskolorna eller på Sophiahemmet och Ersta), varför vissa av adresserna sammanfaller. Skälet till att Norra Latin och

²³ Åtskilliga av de kvinnor som skall studeras ägnade sig yrkesmässigt åt den pedagogiska sfären, men vi är även intresserade av vad deras egen utbildningsbana betydde i andra avseenden, särskilt för tillkomsten av de nätverk som kom att knyta dem samman.

Norra Real finns med är att de var provårsläroverk där nyutbildade lärare hamnade. Vi har på kartan markerat följande relevanta adresser under perioden ca 1900—1920:

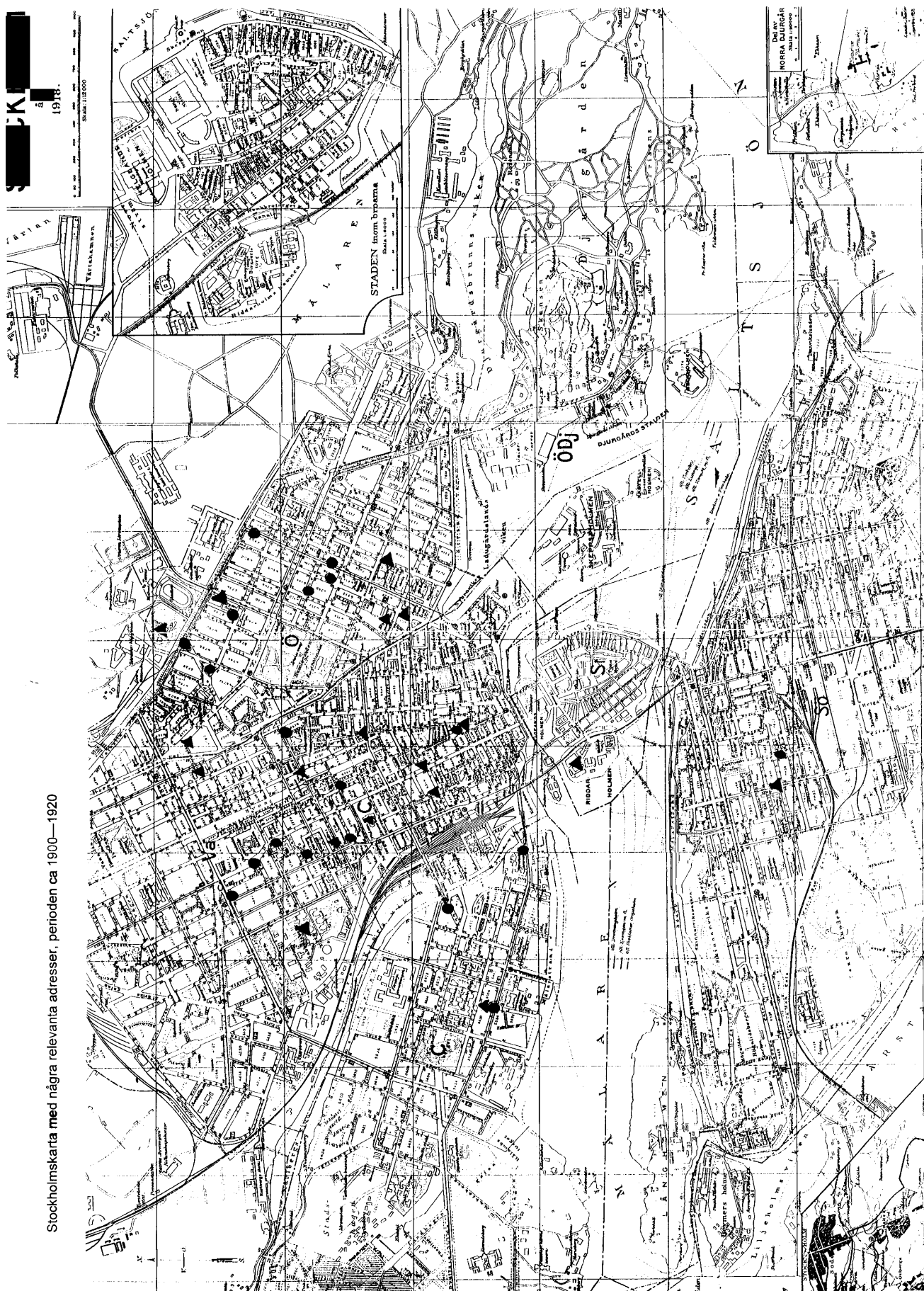
Privatbostäder

1) Lundin, Hulda	Tegnérslunden 12
2) Lundin, Augusta	Modemagasinet, Brunkebergstorg 2, 1 tr
3) Meyerson, Gerda	Kungsgatan 20
4) Hierta Retzius, Anna	Drottninggatan 110
5) Ekermann, Agnes	G:la Kungsholmsbrogata 35
6) Sidner, Hedvig	Nybrogatan 36
7) Gagner, Marie Louise	Vallingatan 5
8) Sörensen, Anna	Holländaregatan 14
9) Wahlström, Lydia	Johannesgatan 22, 4 tr ö g
10) Dahlgren, Lotten o Anna	Liljansplan 8, 4 tr
11) Björklund, Sigrid	Odengatan 57
12) Eurén, Elisabet	Swedenborgsgatan 12, 4 tr
13) Cleve von Euler, Astrid	Sibyllegatan 22, 1 tr
14) Linder, Gurli	Östermalmsgatan 44
15) Anna Sandström	Östermalmsgatan 62
16) Anna Ahlström	Sibyllegatan 81
17) Sofi Almquist	Kommendörsgatan 16
18) Marie Cederschöld	Pilgatan
19) Anna Branting	Norrullsgatan 3
20) Ellen Key	Valhallavägen 49

Mötesplatser

a) Tidskriften Dagny	Drottninggatan 54, 1 tr
b) Fredrika-Bremerförbundets Byrå	Drottninggatan 54, 1 tr
c) Pedagogiska biblioteket	Luttemsgatan 3
d) Sällskapet Nya Idun	Sibyllegatan 77, 1 tr
e) Wallinska skolan	Riddarholmen 7 o 9
f) Åhlinska skolan	Malmskillnadsgatan 52
g) Whitlockska samskolan	Kammakaregatan 8
f) Anna Sandströms skola, samt H. Lärarinneseminarium	Karlavägen 1A
g) Norra Latins Allmänna läroverk	Drottninggatan 71 B
h) Norra Reals Allmänna Läroverk	Roslagsgatan 1
i) Högre lärarinneseminariet	Riddargatan 5
j) Sofi Almqvist samskola	Nybrogatan 11c-13
k) Nya Elementarskolan för flickor (Ahlströmska)	Artillerigatan 33
l) Röda Korset	Kammakargatan 66 (fram till 1905)
m) Sjuksköterskehemmet, Röda Korset	Mäster Samuelsgatan 60 (1891–1900)
n) Föregångaren till Ersta sjukhus	Pilgatan
o) Sabbatsbergs sjukhus	Dalagatan (1881–1891)
p) Brunkebergs hotell (mötesplats för bl.a. Diakonissarbetarföreningen)	Brunkebergstorg
q) Folkskolelärarinneseminarier	Prästgårdsgatan
r) Sophiahemmet	Valhallavägen

Stockholmskarta med några relevanta adresser, perioden ca 1900—1920

Stockholmskarta med några relevanta adresser, perioden ca 1900—1920

Uppskattningsvis ett hundratal kvinnor kommer att figurera i personhistoriska databasen. Några ofrånkomliga namn är Sophie Leijonhufvud Adlersparre, Anna Ahlström, Sofi Almquist, Sigrid Björklund, Marie Cedersköld, Lotten Dahlgren, Alfhild Ehrenborg, Agnes Ekermann, Astrid Cleve von Euler, Ellen Fries, Marie Louise Gagner, Anna Grönfelt, Amanda Hammarlund, Klara Johanson, Ellen Key, Ellen Kleman, Gurli Linder, Anna Lindhagen, Hulda Lundin, Augusta Lundin, Gerda Meyerson, Betty Pettersson, Eva Ramstedt, Emmy Rappe, Anna Hierta Retzius, Anna Sandström, Hedvig Sidner, Anna Bergström Simonsson, Anna Sörensen, Alice Tegner, Lydia Wahlström, Karolina Widerström, Anna Åkerberg.

I denna huvudstudie sammanförs material som samlas in inom ramen för de nedan beskrivna delstudierna 2-7. Dessutom kommer de i projektet medverkande doktoranderna att bidra med material som anknyter till deras avhandlingsarbeten.

Nedan en preliminär variabelförteckning för den personhistoriska databasen. Så långt som möjligt kommer vi att försöka skaffa fram dessa data för var och en av kvinnorna.²⁴

Socialt ursprung

Mors yrke, utbildning, positioner
Fars yrke, utbildning, positioner
Antal syskon, deras kön, plats i syskonskaran²⁵
Far och morföräldrar, yrke, utbildning, positioner
Födelseplats
Uppväxtort

Utbildningskapital

Utbildning, privat, offentlig, etc
Yrkesutbildning
Utlandsvistelser, studieresor?

Socialt kapital

Umgänge under uppväxt
Vistelse i andra familjer — varför? (ex styvbarn, guvernant)
Inflytelserika släktingar
Gift eller ej
Barn eller ej
Umgänge som vuxen
Deltagande i informella kvinnliga nätverk
Deltagande i föreningar, sammanslutningar
Medverkan i statliga kommittéer och stiftelser
Relationer till beslutsfattare, politiker, kungahus

Ekonomiskt kapital

Förmögenhet, fast egendom
Relationer till ekonomiska gynnare²⁶

Intellektuellt, akademiskt och vetenskapligt kapital

Publicistisk verksamhet, föreläsningsverksamhet
Omnämnanden i andras debattinlägg o. likn.
Akademisk ställning
Säte i beslutsorgan

Politiskt och religiöst kapital

Position i politiska organisationer
Politiska ställningstaganden (rösträtten, kvinnofrågan, arbetarfrågan, uppfostringsfrågor)
Religiösa ställningstaganden

Specifikt symboliskt kapital

Information om tillgångar (erkännande, anseende, professionell kompetens) som värderas högt antingen inom bestämda verksamhetsområden och fält (kultur, utbildning, hälsovård etc) eller inom kvinnliga nätverk.

²⁴ Upplysningar hämtas främst från de typer av publikationer och otryckta källor som nämns i denna forskningsplan, men som komplement kommer även ordinärt släktforskningsmaterial (bouppteckningar, mantalsuppgifter och -längder, folkbokföringsuppgifter etc) att användas som tillåter oss att spåra t.ex. förmögenhetsförhållanden samt att analysera Stockholm som kulturellt och geografiskt rum med hjälp av data om kvinnornas bostadsadresser, bostädernas storlek, flyttning till ny adress i annan omgivning etc.

²⁵ Plats i syskonskaran och syskonens kön hade betydelse. Anna Retzius hade sannolikt aldrig blivit den hon blev om hon haft en bror som familjen i stället kunnat satsat på.

²⁶ Vi har funnit att en viktig bidragande orsak till att somliga bland våra kvinnor förmådde realisera sina projekt var att de mottog ekonomiskt understöd från någon far, bror eller äkta man.

8. Delstudier

Delstudie 1. Fältens gränser (Donald Broady)

Delstudien skall behandla fältens gränser i två bemärkelser.

I Sverige för hundra år sedan började åtskilliga sociala fält att etableras som skulle komma att prägla utbildningsväsendet, kulturlivet och politiken. Ett studium av denna period ger material för analyser av framväxten av moderna fält i Bourdieus mening, dvs. delvis autonoma världar med tydliga gränser mot omvärlden. Frågan om fältens gränser aktualiserar problem kring dominansförhållanden fälten emellan, liksom problem rörande subfält (t.ex. barn- och kvinnolitteratur inom det litterära fältet) och s.k. skuggfält (t.ex. kvinnliga nätverk som existerar parallellt med mansdominerade fält).

För det andra: Bourdieus fältbegrepp har sina begränsningar och behöver kompletteras med eller korrigeras av andra verktyg, inte minst med tanke på ämnet för det här projektet. Ty i studiet av kvinnors nätverk och kotterier

”tar det ibland emot att använda den krigiska metaforik — vapenskramlet, de fientliga härarna som står mot varandra, bastionerna som belägras och erövrar, och i stridens mitt ständigt dessa pretender vilkas enda trängtan är att besegra fursten och ta hans plats — som faller sig så naturlig i Bourdieus analyser av de kulturella fälten. Studierna av kvinnors nätverk pekar på andra sätt att leva som intellektuell, där inte ’fälteffekterna’ slår lika hårt, där det kan vara mer angeläget att vinna väninnornas sympati än att hemföra segrar i bataljerna om erkännande och auktoritet. [...] Här finns två hypoteser att välja mellan: antingen har vi nått en gräns där fältbegreppet inte längre duger och måste ersättas med andra verktyg, eller också präglas även dessa kvinnliga intellektuella nätverk av fälteffekter, dock inte med ursprung i det litterära, konstnärliga eller vetenskapliga fältet, utan i andra och mindre utforskade fält (som har att göra med med, låt säga, rösträttskampen eller kvinnosaken). Båda hypoteserna är värda att prövas.”
(D.Broady, ”Enligt konstens alla regler”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1 1994, s. 36)

Delstudie 2. Kvinnliga publicister och framväxten av ett intellektuellt fält (Boel Englund)

På 1920-talet har litteraturbedömningen blivit en institution i ett offentligt rum, med särskilda kultursidor i tidningarna. Delstudien fokuserar förutsättningarna för denna utveckling.

Ett antal tidiga kvinnliga författare och publicister deltog i litteraturdebatten och skrev litteraturkritik. Men den enda som lyckades nå en position som litteraturkritiker i dagspressen var Klara Johanson, verksam i Stockholms Dagblad 1899—1912. Till skillnad från andra kvinnliga publicister blev hon inte kvar inom en inriktning mot kvinno- och barnlitteratur. I studien jämförs dels hennes bana och de andra kvinnornas, dels kvinnliga och manliga kritikers. Bland de senare finns namn som C. D. af Wirsén, Gustaf af Geijerstam, Oscar Levertin, Tor Hedberg, John Landquist, Fredrik Böök, men också t.ex. Hellen Lindgren, Urban von Feilitzen, Sven Söderman, Erik Hedén. Vilka var de sociala villkoren för en "kallelse" som litteraturbedömare i den tid då en ny litterär offentlighet växte fram? Hur bör skillnaderna i positioner och banor förstås?

Klara Johansons väg tycks ha gått på ett vis som var karakteristiskt för kvinnorna vid denna tid, via vänskapsförbindelser med andra kvinnor knutna redan under studietiden. Sin första anställning fick hon i Fredrika Bremer-förbundets tidskrift Dagny tack vare väninnan Lydia Wahlström, grundare av Uppsalas kvinnliga studentförening och från 1900 studierektor vid Åhlinska flickskolans gymnasium. Genom tidskriftens redaktör Lotten Dahlgren fick hon sedan snabbt kontakter bl.a. i sällskapet Nya Idun.

Kartläggningen av vilka som ingick i ett framväxande litterärt/publicistiskt fält utgör ett första steg i studien. För en snävare, central krets och för samtliga kvinnor studeras levnadsbanorna på nära håll.

Beträffande källaget kan nämnas att Klara Johansons, Gurli Linders m.fl. arkiv med korrespondens, dagböcker m.m. förvaras på Kungliga Biblioteket. Ett urval ur Klara Johansons brev publicerades 1953. Ett urval ur dagböckerna publicerades 1989 av Greger Eman, som också givit ut en studie av Klara Johanson och hennes förhållande till Lydia Wahlström (1993). Gurli Linder och hennes barnbokskritik behandlas i Lena Kårelands avhandling från 1977, Klara Johansons litteraturkritik i en lic. uppsats av Ingrid Svensson 1997. Kvinnliga författare och publicister har under de senaste decennierna blivit föremål för särskilt intresse och projekten Kotterier och kön, Kvinnorna på det litterära fältet samt det äldre Kvinnolitteraturprojektet vid Uppsala universitet har resulterat i

ett antal skrifter av intresse för studien. Kvinnliga journalister under perioden behandlas av Margareta Berger 1977. För flera av de manliga kritikerna finns monografier att tillgå.

Delstudie 3. Från privat till offentligt — sjuksköterskeutbildningens etablering och ett ämnes ursprung (Ingrid Heyman)

I fokus för delstudien finns de kvinnor som agerade i sjukvårdsfrågan i allmänhet — t.ex. kretsen kring *Tidskrift för hemmet* — och i synnerhet de som verkade för att etablera utbildning för blivande sjuksköterskor. De första föreståndarinnorna och tidiga instruktörer vid de första skolorna är centrala agenter i skapandet av ett specifikt kvinnligt offentligt vårdfält. Militära, diakonala eller filantropiska motiv fanns bakom de tre första institutionerna: Ersta diakonissanstalt 1851, Föreningen för sjuka och sårade i fält 1867 (sedermera Röda Korset) samt Sophiahemmets sjuksköterskeskola 1883. I slutet av 1800-talet påbörjades en process som innebar att delar av det praktiska vårdarbetet inlemmades med en "utbildningsmiljö" vid vårdanstalterna och med skolmiljön, dvs. en omvandling från praktik till text.

Med utgångspunkt i en kartläggning av dessa kvinnors sociala ursprung, utbildning, levnadsbanor och yrkesmässiga agerande skall delstudien analysera hur sjukskötsel och omsorg förflyttas från privata hem till offentliga rum.

Vidare skall de föreningar kartläggas som verkade som stödföreningar för vårdetableringen, t.ex. Föreningen för frivillig vård av sårade och sjuka i fält och dess Damkommitté, Svenska föreningen 1915; Svenska Röda Korset fr.o.m. 1915; Diakonissarbetsföreningen; Fruntimmerssällskapet för fångars förbättring, bildat av Fredrika Bremer, Mathilda Foy, Marie Cederschiöld och Betty Ehrenborg (författarinna, senare känd som Carharina Elisabeth "Betty" Posse).

Källaget: De tre nämnda skolorna har arkiv och muséer. De i sammanhanget aktuella kvinnorna har skrivit artiklar och böcker. En hel del otryckt material finns bevarat, exempelvis Emmy Rappes brevväxling med F. Nightingale, liksom Rappes dagböcker och anteckningar från utlandsresor. En del av Marie Cederschiölds dagboksanteckningar finns i Växjö stiftsbibliotek. (Kopior i Ersta museum.). Brevväxling mellan Rosalie Olivecrona och Sigrid Leijonhufvud finns bevarad och delvis tryckt.

Delstudie 4. Kvinnor utbildar lärarinnor för offentlig skola i förändring (Agneta Linné)

Vid de statliga folkskolläraryrkesseminarierna kunde kvinnor tidigare än annorstädes inträda i statlig befattning som adjunkt, lektor och rektor. Agnes Ekermann, Hedvig Sidner, Marie Louise Gagner, Elisabet Eurén, Eva Ramstedt, Rut Wikander och Anna Sörensen lyckades alla nå någon av dessa poster vid Folkskolläraryrkesseminariet i Stockholm årtiondena kring sekelskiftet 1900. De var aktiva som läroboksförfattare, publicister, forskare eller statliga kommittéledamöter i en brytningstid då barnet och dess själ tog sin plats i läroplanstexter och offentlig debatt — barnet i dess egen rätt, barnet som natur och som symbol för det nya, för utvecklingen, förändringen och de stora möjligheternas samhälle. Kvinnornas väg till dessa lärarbefattningar samt deras bidrag i modernitetsutvecklingen — deras röster i det offentliga rummet — skall studeras. Vilken betydelse hade deras tidiga inbrytning i det manligt dominerade yrkesområdet för fältets formering och för den pedagogiska texten? Också den roll det statliga Högre lärarinyeseminariet i Stockholm spelade som gemensam miljö för intellektuella kvinnor skall undersökas.

Källorna utgörs av samtida periodica, läroböcker, kommittéarkiv, mötesberättelser samt Folkskolläraryrkesseminariets i Stockholm och Högre lärarinyeseminariet arkiv med bl.a. matriklar, årsberättelser, kollegieprotokoll och brev.

Delstudie 5. Kvinnliga läroverkslärare i Stockholm — en studie av förändring och anpassning (Kerstin Skog-Östlin)

Syftet är att studera kvinnliga akademiker som genomgick s.k. provår (ett års lärarutbildning vid statligt högre läroverk). Utbildningen gav behörighet att tjänstgöra i alla läroverk, men villkoren för anställning i början av seklet hänvisade dem till privatskolor, flickskolor, samskolor eller seminarier. Att de dels var kvinnliga akademiker och dels hade en yrkesutbildning innebar en motsättning: å ena sidan befann de sig som kvinnliga akademiker i en situation präglad av kamp för förändring, å andra

sidan var de som läroverkslärare placerade inom en institution som värnade det bestående. Dessutom fanns det i yrkessfären en grupp seminarieutbildade kvinnor med vilka de konkurrerade om tjänster. Delstudien skall analysera dessa spänningar mellan kvinnorättskampen och striderna om akademisk status och tradition i utbildningssfären, i syfte att förstå kvinnliga läroverkslärarens agerande i början av 1900-talet och deras roll i offentligheten. I ett vidare perspektiv kan sådana analyser också öka förståelsen för hur läroverksläraryrket utvecklades. Vilka var dessa kvinnor, hur agerade de i förhållande till sitt yrke och förändringen av kvinnors villkor?

Aktuella personer är bland andra Sigrid Björklund, Astrid Cleve von Euler, Ellen Fries, Anna Grönfeldt, Betty Pettersson, Anna Åkerberg. Källorna är framför allt matriklar, lärartidskrifter, lärarmötesberättelser, enskilda skolors arkiv, Kvinnliga akademikers arkiv (från Akademiskt bildade kvinnors förening, som hette så under den här aktuella perioden) samt samtidslitteratur.

Delstudie 6. Den textila sfären (Eva Trotzig)

Under 1800-talets sista decennier formas ett skolämne som skiljer sig från de traditionella. Det är slöjdämnet, som är könsuppdelat. Flickor och pojkar undervisas i slöjd med helt olika innehåll. Den kvinnliga slöjden för i skolan in en textil sfär som speglar samhällets textila sfär. Denna textila sfär i samhället och i skolan är föremålet för delstudien.

Viktiga aktörer är systrarna Lundin, Hulda som gav den kvinnliga skolslöjden en livskraftig lärogång och överklassens klädska Augusta. En annan aktör är Gerda Meyerson som iakttar och beskriver de lägsta i den textila sfären, nämligen de hemarbetande textilarbeterskorna. Ett av motargumenten mot kvinnlig slöjd i skolan var just att man inte skulle underlätta för flickorna att välja sömmerskeyrket. Dessa och andra bland den textila sfärens föregångskvinnor var förankrade i Stockholms borgerliga skikt kring sekelskiftet.

Källaget är följande. Gerda Meyerson har själv skrivit mycket. Från Augusta Lundin finns ett stort antal aftontoaletter finns bevarade, något finns skrivet om henne men intet av henne. Vidare finns material i bl.a. Centralnämndens för socialt arbete arkiv, Lindhagenska arkivet på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Nordiska museet samt Stockholms skolmuseum.

Delstudie 7. "En skola som bär hennes namn" — tre pedagogiska reformatörer (Annika Ullman)

Delstudien belyser den generation kvinnliga entreprenörer som inte bara byggde upp privata skolor utan också överskred vad som dittills gällt för flickskolan och dess föreståndarinnor. Som nav för undersökningen har valts tre skolgrundare med olikartade livsbanor och positioner. Här finns den unga Anna Sandström som 1880 med en artikel i Tidskrift för hemmet initierade en offentlig debatt om undervisningsformernas modernisering. Hon blev en av de centrala personerna i den radikala "Uffe-salongen" och upphovskvinna till tidskriften Verdandi. Här finns Sofi Hultén som efter sin utbildning vid Högre lärarinneseminariet i Stockholm gifte sig med den radikale läroverksrektorn Sigfrid Almquist, fostrade fyra barn och först därefter grundlade en samskola. Genom den tredje skolgrundaren upprättas en förbindelse med det kvinnliga avantgardet från universitetet: Anna Ahlström var den första flickskoleföreståndarinnan med doktorsgrad. Hon tillhörde även initiativtagarna till "Akademiskt bildade kvinnors förening" som så småningom lyckades att upphäva det statliga yrkesförbudet för kvinnor.

Delstudien inriktas mot de sociala nätverken och dessutom mot det som förenade person och verk. Ty i dessa skolor, namngivna efter sina grundare, var gränsen mellan privatliv och yrkesliv flytande. Föreståndarinnorna bodde ofta i skolbyggnaden och delade inte sällan hem och hushåll med någon nära kollega.

Källaget är jämförelsevis gott. Personarkiv, skolarkiv och föreningsarkiv finns tillgängliga (Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek, Stockholms stads arkiv, samt vissa delar i privat ägo). De tre har efterlämnat åtskilliga skrifter och pamfletter, t.ex. Anna Sandström, Uppsatser, essayer, minnesanteckningar, tal, 1933, Sofi Almquist ett femtontal läroböcker (1883—1915), Anna Ahlström ett antal tidningsartiklar från början av seklet. De tre har också varit föremål för biografier eller minnesteckningar: Sigurd Åstrand, *Sofi Almquists skola 1892—1936*, 1985; Sven Grauers, *Anna Sandström 1854—1931. En svensk reformpedagog*, 1961; samt Kerstin Stark, *Två bildade kvinnor*

och en skola, under utgivn. 1998 (om Anna Ahlström och hennes livspartner Ellen Terserus och deras insatser för Nya elementarskolan för flickor, dvs. Ahlströmska skolan).

9. Samordning av studierna, tidsplan

År 1999 påbörjas arbetet med den personhistoriska databasen. Vi kommer gemensamt att gå igenom källmaterial från de sammanslutningar²⁷ och tidskrifter²⁸ där vi vet att många av våra kvinnor var verksamma. Det innebär att vi redan inledningsvis överskrider delstudiernas begränsade personurval och tillsammans efterstävar en så långt som möjligt systematisk genomsökning av material om samtliga kvinnor som kan vara av relevans för projektet och deras bidrag till offentligheten.

År 2000 ägnas i huvudsak åt delstudierna samt till komplettering av uppgifter till den personhistoriska databasen. En arbetsrapport från varje delstudie färdigställs.

År 2001 avslutas delstudierna parallellt med att projektets huvudfrågor bearbetas och erfarenheterna från metodutvecklingen knyts ihop. En samlad framställning i bokform förbereds för utgivning under år 2002. Vidare skall projektet mynna ut i genomarbetning av projektets huvudfrågor och slutsatser dras om metodutvecklingen, och den personhistoriska databasen skall färdigställas och göras tillgänglig på Internet.

10. Forskningsinformation, resultatspridning

Projektets ambition är att år 2002 ge ut en tryckt volym som har förutsättningar att nå en bred läsekrets.

Projektets delstudier skall dessutom resultera i konferensbidrag etc och sedvanlig publicering i uppsatsform eller ev. monografier.

Ett symposium för att presentera projektets resultat skall arrangeras år 2001.

Genom att flera av projektdeltagarna är engagerade i lärarutbildning kommer projektets resultat att kunna tillföras sådana utbildningar, dels direkt i samband med undervisning och handledning, dels indirekt i anslutning till inhemska och internationella konferenser. Vidare kommer andra deltagare att förmedla resultat till vårdstuderande, sjuksköterskor i vidareutbildning samt sammanslutningar som Medicinhistoriska föreningen. Åter andra deltagare kommer att förmedla resultat i sammanhang där musikhistoria, musikpedagogik, litteraturkritik etc diskuteras.

Den personhistoriska databasen kommer när projektet är avslutat att göras tillgänglig för forskare och andra intresserade.

11. Medverkande forskare och doktorander

Samtliga projektmedarbetare har avlagt eller skall avlägga doktorsexamen i ämnet pedagogik, men har bedrivit forskning i gränslandet till sociologi, historievetenskap, litteraturvetenskap, musikvetenskap, vårdvetenskap, datalogi etc och representerar olika lärosäten: Uppsala universitet, Lärarhögskolan i Stockholm, Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek, Sophiahemmets Sjuksköterskehögskola, Kungl. tekniska högskolan, Kungl. Musikhögskolan.

Projektet skall förläggas till Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, ILU, Uppsala universitet.

²⁷ Bland föreningar och sällskap som vi kommer att inventera är Akademisk bildade kvinnors förening (ABKF), Sällskapet Nya Idun, Fredrika-Bremer-förbundet, Föreningen för gift kvinnas eganderätt (uppgick 1894 i Fredrika-Bremer-förbundet), samt föreningar för särskilda yrkesgrupper eller ändamål såsom Sveriges Allmänna Folkskollärareförening, Sveriges Folkskollärarinneförbund, Damkommittén inom Föreningen för frivillig vård av sårade och sjuka i fält, Svenska Röda Korset; Diakonissarbetsföreningen, Fruntimmerssällskapet för fångars förbättring.

²⁸ Viktiga tidskrifter är *Verdandi*, *Tidskrift för Hemmet* och *Fredrika-Bremer-förbundets tidskrifter Dagny och Hertha*, *Ord och Bild*, samt lärares, sjuksköterskors och vissa andra yrkesgruppers organ.

- Donald Broady**, FD, professor i pedagogik vid Uppsala universitet. Ledare för Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (se URL <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/>). På deltid forskare vid Institutionen för numerisk analys och datalogi, KTH, arbetar där med digital litteratur (se URL <http://www.nada.kth.se/~broady/diglit/>). Kan i projektet utnyttja erfarenheter av både kultursociologisk forskning och IT-systemutveckling (det sistnämnda av vikt för skapandet av den personhistoriska databasen). Skall fungera som projektledare.
- Boel Englund**, FD 1997, projektanställd inom projektet Svensk sakprosa under 250 år, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond och delförlagt till Inst. för samhällsvetenskap och humaniora vid Lärarhögskolan i Stockholm. Oktober 1998—april 2000 stipendiat vid ped. inst, Uppsala universitet (HSFR-finansierat postdoc-stipendium, s.k. rörlighetsstipendium). Forskning om text, litteratur och kommunikation.
- Ingrid Heyman**, FD 1995, forskarass. vid pedagogiska institutionen, Uppsala universitet. Studierektor för forskarutbildning vid denna institution. Forskning om sjuksköterskeårens historia, omvårdnadsämnets framväxt, gymnasieskolans förändringar m.m.
- Agneta Linné**, lic i sociologi, FD i pedagogik 1996, universitetslektor i sociologi vid Lärarhögskolan i Stockholm. Även utbildningsledare därstädes med ansvar för bl a forskningsanknytning och forskningsinformation. Forskning om lärarutbildningens historia.
- Kerstin Skog-Östlin**, FD 1984, lektor vid institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm. Arbetar för närvarande med en studie av lärares professionaliseringsprojekt i ett historiskt perspektiv.
- Eva Trotzig**, FD 1997, bibliotekarie. Chef för Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek som har nationellt ansvar för informationsförsörjning i psykologi, pedagogik och folkbildningsforskning. Forskning om den textila sfären, kvinnlig slöjd, kvinnohistoria. Erfarenhet av biografiskt och bibliografiskt arbete som krävs i projektet.
- Annika Ullman**, FD 1997, universitetslektor vid Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm. Forskning om skolläraernas historia, flickskolor m.m.

Dessutom medverkan av tre doktorander (handledare D. Broady) vilkas avhandlingsämnen ansluter till projektet:

- Jan-Ulf Andersson**, tjänst vid Sophiahemmets Sjuksköterskehögskola med 50% tid för forskning, avhandlingsarbete om de pionjärer som i början av seklet organiserade den svenska sjuksköterskeåren.
- Lena Hammarberg**, tjänst vid Skolverket, avhandlingsarbete om hygienpolitik och skolhälsovård under tidigt 1900-tal, då bl.a. de första kvinnliga läkarna spelade en viktig roll.
- Jonas Gustafsson**, projektanställd vid ILU, Uppsala universitet, avhandlingsarbete om det musikpedagogiska fältets framväxt i Sverige under 1900-talet.

12. Samverkan med andra forskningsmiljöer

Projektet kommer att samverka nära med två forskningsmiljöer (dels CSEC, EHESS, Paris, dels danska kvinnoforskare med intresse för samma epok) och knyts till ett par existerande forskarnätverk.

En direkt forskningssamverkan kommer att ske med Centre de sociologie de l'éducation et de la culture, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, som är den miljö i världen som tidigast och mest intensivt utvecklat forskning om kulturella fält. Då vi presenterat projektplanerna, senast i Paris i maj 1998, har Monique de Saint Martin, Directeur d'études vid CSEC/EHESS och ledare för flera liknande franska studier, förklarat sig mycket intresserad av samverkan med projektet Formering för offentlighet. Det gäller även flera andra forskare med intresse för kvinnohistoria såsom Francine Muel-Deryfus, Monique Pinçon m.fl.

Kontakterna med EHESS är väl upparbetade sedan det tidiga 1980-talet och vi har inbjudit åtskilliga av forskarna därifrån att besöka Sverige²⁹, däribland med något enda undantag³⁰ samtliga de forskare som nämns i denna projektpresentation. Utbytena har på senare år skett inom ramen för ett utbytesprogram³¹.

Vidare kommer direkt forskningssamverkan att ske med ett danskt informellt nätverk för studiet av borgerliga kvinnor i Danmark vid samma tid. Deltagare i detta danska nätverk är Minna Kragelund (Danmarks lärarhögskola, har ägnat sig åt slöjdforskning och kvinnoforskning, med etnologisk inriktning); Adda Hilden (forskningsstipendiat, Carlsbergfonden, har sysslat med historiskt inriktad forskning om lärarinnor); Karin Lützen (historiker med feministisk inriktning); Birgitte Possing (arkivarie vid Nationalmuseet, Köpenhamn, historiker med feministisk inriktning, kunnig i fråga om arkivforskning); Bente Rosenbeck (Köpenhamns universitet, historiker med feministisk inriktning); Tinne Vammen (Köpenhamns universitet, forskning om kvinnors historia och filantropi.³²

En workshop 1999, som skall arrangeras tillsammans med de danska forskarna, ägnas dels åt gemensam planering, dels åt att vi jämför vad vi hittills funnit beträffande kvinnliga pionjärkretsar kring sekelskiftet i Köpenhamn resp. Stockholm.

Projektet skall knytas till forskarnätverket *Formation des élites et internationalisation de la culture*, som leds av Donald Broady och Monique de Saint-Martin, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris. Det konstituerades under ett kollokvium i Stockholm 1993.³³ Tonvikten ligger vid komparativa studier av elitrekrytering, dvs. frågor kring hur toppskikten inom företag, förvaltningar, politiska partier, kulturliv, organisationer etc. formas och utväljs i skilda länder, framför allt i Europa. Senast ordnades 1996 en konferens i Moskva som behandlade eliternas reproduktions- och konverteringsstrategier i östra och västra Europa.³⁴ I nätverket ingår forskare från 21 länder.

Projektet skall även knytas till det nordiska forskarnätverket *Studier av fält* som koordineras av Donald Broady.³⁵

²⁹ Francine Muel-Dreyfus (nov 1986), Pierre Bourdieu (maj 1987), Monique Pinçon-Charlot (maj 1988), Michel Pinçon (maj 1988), Marie-Ange Schiltz (juni 1988), Monique de Saint Martin (maj 1989), Victor Karady (maj 1989), Henry Rouanet (maj 1989), Brigitte Le Roux (maj 1989), Jean-Louis Fabiani (febr 1990), Monique de Saint-Martin (sept 1993), Jean-Christophe Donteveux (sept 1993), Mihai Gheorghiu (sept 1993), Odile Henry (sept 1993), Victor Karady (sept 1993), Rémi Lenoir (sept 1993), Maria Vasconcellos (sept 1993), Piero Colla (dec 1993), Monique Pinçon-Charlot (nov—dec 1994), Michel Pinçon (nov—dec 1994), Loïc J.D. Wacquant (maj—juni 1995), Gisèle Sapiro (sept 1995), Monique de Saint-Martin (april 1996), Ann-Catherine Wagner (maj 1997), Piero Colla (maj-juni 1997), Louis Pinto (juni 1997), Frédéric Lebaron (dec 1997).

³⁰ Undantaget är Christophe Charle, som vi dock inbjudit till hösten 1998.

³¹ Sedan 1995 ansvarar Donald Broady tills. m. Ulf Jonsson vid Stockholms universitet från svensk sida för ett program för forskar- och forskarutbildningsutbyte med École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris. Franska samverkanspartners är två centra vid École des Hautes Études en Sciences Sociales, nämligen Centre de sociologie de l'éducation et de la culture och Centre de recherche historique.

³² Ett urval av deras publikationer: Adda Hilden, "Fromme, stærke kvinder", i Adda Hilden & Erik Nørr, *Lærerindeuddannelse. Lokalsamfundenes kamp om seminariedriften. Dansk læreruddannelse 1791—1991*, Bd 3, Odense University Studies in History and Social Sciences 152, Odense 1993; Minna Kragelund, *Opdragende håndarbejde. En undersøgelse af håndarbejdsfaget, dets metode og dets bevidsthedsdannende virkning i almueskolen ca. 1880-1910*, København 1984; Karin Lützen, *Hvad hjertet begærer. Kvinders kærlighed til kvinder 1825—1985*, København 1986; Birgitte Possing, *Viljens styrke, Natalie Zahle. En biografi om dannelse, køn og magtfuldkommenhed*. København 1992; Bente Rosenbeck, *Kroppens politik*, København 1992; Tinne Vammen, *Rent og urent. Hovedstadens piger og fruer 1880-1920*, København 1986.

³³ *Les élites : formation, reconversion, internationalisation. Colloque de Stockholm, 24—26 septembre 1993* (éd. D. Broady, M. de Saint Martin, M. Palme). Paris/Stockholm: CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales/FUKS, Lärarhögskolan, 1995, 212 s.

³⁴ *Formation des élites. Colloque de Moscou 27—29 avril 1996* (éd. D. Broady, N. Chmatko, M. de Saint Martin). Paris/Uppsala: CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales/SEC, ILU, Université d'Uppsala, 1997, 385 s.

³⁵ Medlemmar är bland andra de forskare och doktorander som medverkar i en kommande samlingsvolym, *Kulturens fält*, red. D. Broady, Daidalos, Göteborg under utgivn. hösten 1998, 500 s. Antologin ger prov på hur nordiska forskare och doktorander på sistone prövat fältbegreppet i studier av det litterära fältet (Bo G. Ekelund, Staffan Ericson, David Gedin, Eva Lilja, Mikael Palme, Bo Peterson, Erik Peurell, Petra Söderlund), konstfältet (Barbro Andersson, Johan Ericstam), det

Vi har diskuterat projektplanerna med åtskilliga andra forskare. Bland andra de följande har förklarat sig beredda att fungera som diskussionspartners: bitr. professor Christina Florin, historiker vid Stockholms universitet, som arbetar med det tvärvetenskapliga projektet "Genus, medborgarskap och offentlig politik"; professor emerita Inga Elgqvist-Saltzman, Högskolan i Kalmar, vars av RJ stödda studier av Rostadsmiljön och de lärarinnor som utbildades där kommer att tjäna som jämförelsematerial för vårt planerade projekt; docent Eva Öhrström, Kungl. Musikhögskolan, som genomfört historiska studier av borgerliga kvinnor; professor Sverker Lindblad, Uppsala universitet som bl.a. arbetar med livshistorieforskning och professionsutveckling och som f.n. tills. m. Héctor Pérez Prieto och Ingrid Heyman från svensk sida i deltar i ett internationellt samverkansprojekt med professor Ivor Goodson (Univ. of East Anglia, Norwich) m.fl. om "Cross professional studies" av lärares och sjuksköterskors livshistorier; professor Per-Johan Ödman, Lärarhögskolan i Stockholm, som arbetar med pedagogikhistoria och mentalitetshistoria.

13. Urval av de medverkande forskarnas skrifter av relevans för projektet

- Broady, Donald: "Högskolan och det kulturella kapitalet", *Nordisk Pedagogik*, VII, nr 2 1987, pp. 87-101.
- Broady, Donald: *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus sociologi och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag, 2 uppl. 1991. [1 uppl. 1990] (645 s.)
- Broady, Donald: "Enligt konstens alla regler", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, Årg. XV, nr 1 1994, pp. 27-39.
- Broady, Donald (red.): *Kulturens fält*. Daidalos, Göteborg, under utgivn. 1998. (ca 500 s.)
- Broady, Donald, Barbro Berg & Mikael Palme: "L'enseignement secondaire et l'enseignement supérieur en Suède face à l'internationalisation", pp. 148-163 i Broady, Donald, Monique de Saint Martin & Mikael Palme (éd.), a.a., 1995.
- Broady, Donald & Mikael Börjesson: *Transnational strategies in Swedish higher education*. HSFRs konferens "Europe Researched", Prag 17—19 oktober 1997. (18 s.)
- Broady, Donald, Natalia Chmatko & Monique de Saint Martin (éd.): *Formation des élites et culture transnational. Colloque de Moscou 27—29 avril 1996*. Paris/Uppsala: CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales/SEC, ILU, Université d'Uppsala, 1997. (385 s.)
- Broady, Donald, Ingrid Heyman & Mikael Palme: "Le capital culturel contesté ? Étude de quatre lycées de Stockholm", pp. 175-211 i Broady, Donald, Natalia Chmatko & Monique de Saint Martin (éd.), a.a., 1997.
- Broady, Donald & Mikael Palme: *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi nr 1, 1992.
- Broady, Donald & Mikael Palme: "Le champ des formations de l'enseignement supérieur en Suède — bilan de recherche", pp. 1-19 i Monique de Saint Martin och Mihai D. Gheorghiu (éd.): *Les institutions de formation des cadres dirigeants. Étude comparée*. Paris: Maison des sciences de l'homme, Centre de sociologie européenne, Centre de sociologie de l'éducation et de la culture, novembre 1992.
- Broady, Donald & Mikael Palme: "Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält", i *Ord & Bild*, nr 4 1991, pp. 89-99 och nr 1 1992, pp. 113-126. [Omtryck under utgivn. i D. Broady (red.), a.a., 1998]
- Broady, Donald, Monique de Saint Martin & Mikael Palme (éd.) *Les élites : formation, reconversion, internationalisation. Colloque de Stockholm, 24—26 septembre 1993*. Paris/Stockholm: CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales/FUKS, Lärarhögskolan, 1995. (212 s.)
- Englund, Boel: "Tecken, struktur - och skolkunskap?", *SPOV - Studier av den pedagogiska väven* 10, Stockholm/Härnösand 1990, pp. 15-32.
- Englund, Boel: "Litteraturen i gymnasieskolan på 1920- och 1980-talet". I: Malmgren, G. & Thavenius, J. (red.): *Svenskämnet i förvandling*. Studentlitteratur, Lund 1991, pp. 199-215.
- Englund, Boel: "De Dieu et la Patrie à toi, moi et le monde. Cent cinquante ans de livres de lecture et d'anthologies littéraires scolaires en Suède". I *Manuels scolaires, États et sociétés, XIXe-XXe siècles*, sous la direction d'Alain Choppin. Numéro spécial de la revue *Histoire de l'Éducation* (Paris), n° 58, mai 1993, pp. 47-69.
- Englund, Boel: "Litteratur och skolning", *Praxis*, nr 1, 1994, pp. 48-56.
- Englund, Boel: "Motsatsernas förening eller medmännisklighet? Väv och meningstilldelning i två lärobokstexter". I: Selander, S. & Englund, B. (red.): *Konsten att informera och övertyga. En antologi om pedagogik, text och retorik*. Stockholm, HLS förlag 1994, pp. 131-162.
- Englund, Boel (tills. m. Staffan Selander) red: *Konsten att informera och övertyga. En antologi om pedagogik, text och retorik*. HLS förlag, Stockholm 1994. (320 s)
- Englund, Boel: *Debattartiklar som social handling. Kommunikativ eller strategisk handlingsorientering? Debatten om skolan 1949-1995*. Inst. för nordiska språk, Lunds universitet, Lund 1997. (Svensk sakprosa; 7) (64 s.).

religiösa fältet (Ulf Borelius), utbildningsfältet (Jonas Gustafsson, Annika Ullman), arkitekturens fält (Niels Albertsen), dansens fält (Helena Wulff), det intellektuella fältet (Niilo Kauppi, Keijo Rahkonen, J.P. Roos, Anna Rotkirch), det akademiska fältet (Ingrid Heyman, Anna Nordenstam).

- Englund, Boel: "Educational texts as offers of a shared meaning. Historical changes - and some problematic aspects of modern educational texts". I: *Textbooks and educational media. Collected papers 1991—1995*. Ed. Staffan Selander. IARTEM - LHS - Mitthögskolan - SPPB 1997, pp. 139-144.
- Englund, Boel: *Skolans tal om litteratur. Om gymnasieskolans litteraturstudium och dess plats i ett kulturellt återskapande, med utgångspunkt i en jämförelse av texter för litteraturundervisning i Sverige och Frankrike*. HLS förlag, Stockholm 1997. (Studies in Educational Sciences; 10) (354 s.) (Ak. avh.)
- Heyman, Ingrid: *Gånge hatt till ... Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige — sjuksköterskors avhandlingar 1974-1991*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, 1995. (346 s.) (Ak. avh.)
- Heyman, Ingrid: "Från sjuksköterska till forskare". I: *Antologi i vårdpedagogik*. Red. Johansson. B. Lund: Studentlitteratur, 1996.
- Heyman, Ingrid: "Omvårdnadsforskningens möjligheter och gränser", *Omvårdnad*, nr 3. Stockholm: SSF och SPRI, 1996.
- Heyman, Ingrid: "Några av Pierre Bourdieus redskap i bruk i en vetenskapsfilosofisk avhandling", i antologin *Kunskapsmål, teori, empiri* (red. Anders Gustavsson), Etnolore 17, Skrifter från Etnologiska avdelningen, Uppsala universitet, 1996.
- Heyman, Ingrid: "...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". *Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi nr 13, 1997.
- Heyman, Ingrid tills. m. D. Broady: "Omvårdnadsforskning — ett fält i vardande?", *Pedagogisk Forskning i Sverige*, årg. 1, 1996, s 193-209 . [Omtryck under utgivn. i D. Broady (red.), a.a., 1998]
- Heyman, Ingrid: "Omvårdnad och omvårdnadsforskning". I: Holmdahl, B: *Sjuksköterskans historia. Från siukwäterska till omvårdnadsdoktor*. Stockholm: Liber, under utgivn. 1998.
- Heyman, Ingrid: "Patienters 'röst' i svensk omvårdnadsforskning - om tystad kunskap." I Gustavsson, A. (red.) *Tyst kunskap - vad är det egentligen?* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet och Vårdhögskolan i Stockholm, 1993.
- Heyman, Ingrid: "L' emergence d'un champ de production scientifique: Le cas de la recherche menée par les infirmiers" i *Recherches sur les champs de production culturelle*. Skeptronhäften nr 11. Stockholm: HLS Förlag, 1996.
- Heyman, Ingrid: "Oss pedagoger emellan - konstruktion av en berättelse", pp. 59-91 i *Om berättelser som redskap i pedagogisk forskning*, Pedagogisk Forskning i Uppsala 131, 1998.
- Linné, Agneta: "Teacher Education in Sweden; A Case Study in Curriculum Evaluation." I: U P Lundgren & S Pettersson, eds: *Code, Context and Curriculum Processes*. Stockholm: Liber 1979. (17 s.)
- Linné, Agneta: "Content, Curriculum and Work Experience: Aspects of Educational Integration in Higher Education Programmes", *Scandinavian Journal of Educational Research*, 27, 1983, pp 109-127. Äv. publ. i J. Klingler & P. Posch (Red.): *Studierende mit Berufserfahrung. Eine Herausforderung für die Universitäten*. Wien-Köln-Graz: Herman Böhlau Nachf. 1986.
- Linné, Agneta: *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*. Stockholm: HLS Förlag 1996. Studies in Educational Sciences 6. (375 s.) (Ak. avh.)
- Linné, Agneta: "Utbildning av lärare som ett statens styrinstrument för skolan". I: *Utbildningshistoria 1998*. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, under utgivn. 1998.
- Skog-Östlin, Kerstin: *Pedagogisk kontroll och auktoritet. En studie av av den statliga lärarutbildningens uppgifter enligt offentliga dokument kring folkskollärarutbildningen, läroverkslärarutbildningen och lärarhögskolan*, Stockholm 1984. (Ak. avh.)
- Skog-Östlin, Kerstin: *Fädernas kyrka i Sveriges television. En studie av traditionell svensk religion i SVT:s utbud för barn och ungdomar 1988-1992*, Stockholm 1994.
- Trotzig, Eva: "qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål". *Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900*. Stockholm 1992.
- Trotzig, Eva: "sätta flickan i stånd att fullgöra sina husliga plikter" *Fyra märkeskvinnor och flickors slöjdundervisning*. Linköping Studies in Education and Psychology No. 54. Linköping, 1997. (Ak. avh.)
- Trotzig, Eva: "Maria Nordenfelt och hennes seminarium". I: *Hjärna, händer. 100 års textil slöjd*. Göteborg 1991.
- Trotzig, Eva: "Den osynliga texten. Textens roll i den kvinnliga skolsløjden", *SPOV*, nr 7, 1989.
- Ullman, Annika: "Den professionella vägen till sanning. Reflektioner kring de professionellas tolkningsföreträdare", *SPOV* nr 4-5, 1988.
- Ullman, Annika: "Välfärdsfördelning och samspelskvalitéer". I: *Barnomsorgen ur organisationsperspektiv*, Arbetsmiljöinstitutet, Stockholm, 1990.
- Ullman, Annika: *Humaniora som personlighetsför djupning. Analys av förskollärarutbildningens kommunikationsblock*. HLS förlag, Stockholm, 1993. (Lic. uppsats)
- Ullman, Annika: "Yrkestidningar som pedagogiska texter". I: Staffan Selander & Boel Englund (red): *Konsten att informera och övertyga. En antologi om pedagogik, text och retorik*. HLS förlag, Stockholm, 1994.
- Ullman, Annika: "Med hatt och kurage. Kvinnliga skolledare vid sekelskiftet", *Praxis*, nr 3-4 1994.
- Ullman, Annika: *Rektorn. En studie av en titel och dess bärare*. HLS förlag, Stockholm, 1997. (Ak. avh.)
- Ullman, Annika: "Tersala - ett skolskepp i tiden". I: Kerstin Stark (red.): *Två bildade kvinnor och en skola*. Stockholmia förlag, under utgivn. Stockholm 1998.
- Ullman, Annika: "Rektorn och det kulturella kapitalet". I: D. Broady (red.), a.a., under utgivn. 1998.

Bilaga 1. Den prosopografiska metoden, definition och förslag till läsning

Texten nedan är inledningen till Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary field": on the contribution of prosopography to the sociology of literature. Methodological proposals for a sociology of literary institutions. Two conferences held at the Stockholm Institute of Education September 18–19, 1995*, Skeptron Occasional Papers 9, March 1996.

Prosopography. Definition and suggested readings

Donald Broady

This issue presents two papers based on Gisèle Sapiro's talks during three seminars in Stockholm in September 1995. They are written in English by Gisèle Sapiro in September 1995 and checked and copy-edited by Boel Englund and Lena Östensson.

Gisèle Sapiro, specialist in sociology of literature, is newly appointed CNRS research fellow at Centre de sociologie de l'éducation et de la culture, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris. Her doctoral thesis on the French literary field during and after the German occupation was written under the supervision of Pierre Bourdieu and presented in December 1994.³⁶ It is an eminent application of the prosopographic method inspired by Bourdieu's works.

A prosopography is a kind of collective biography. I propose the following definition:

1) prosopography is the study of individuals belonging to the same field; 2) it is based on a comprehensive collection of data (maybe hundreds of variables) on these individuals, e.g., their social origin, educational background, trajectories, their positions in the social space and in the field, their standpoints in matters crucial to the field, and their resources in different respects—especially their holdings of symbolic capital specific to the field; 3) the same set of data should as far as possible be collected for each and every individual; 4) the main object of study is not the individuals per se but rather the history and structure of the field itself.

These four basic traits characterise the prosopographic studies undertaken by Bourdieu and his followers. Whether the data are treated by means of sophisticated multivariate quantitative techniques (often correspondence analysis) or in a more qualitative mode is of minor importance, since the choice of techniques is depending on the availability and quality of data. In historical research it is in most cases difficult to establish exhaustive data sets, since you might miss information on educational background for one individual, father's profession for another, etc. In other cases, as in survey research, the questionnaires or information retrieval tools might be standardised in order to allow for multivariate data analysis.

Bourdieu's study on the Parisian academic field³⁷ is a famous example of prosopography, as well as his work together with Monique de Saint-Martin on the French top managers.³⁸ In both cases correspondence analysis was used. Less well known outside narrow circles of specialists is the sociologist Victor Karady's pioneering work in collecting data on, i.a., late 19th and early 20th century

³⁶ Gisèle Sapiro: *Complicités et anathèmes en temps de crise : modes de survie du champ littéraire et de ses institutions, 1940–1953* (Académie française, Académie Goncourt, Comité national des écrivains). Tome I-II. Unpubl. diss. Paris: École des Hautes Études en Sciences Sociales, Déc 1994, 702 p. An article on the same subject is Gisèle Sapiro: "Académie française et Académie Goncourt dans les années '40. Fonction et fonctionnement des institutions de la vie littéraire en période de crise nationale", *Texte. Revue de critique et de théorie littéraire* (Toronto, Canada), no 12, 1992, pp. 151-196.

³⁷ Pierre Bourdieu: *Homo academicus*. Paris: Minuit, 1984, 299 p. (German translation: *Homo academicus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1988, 455 p.; English translation: *Homo academicus* Cambridge: Polity Press, 1988, 344 p.)

³⁸ Pierre Bourdieu and Monique de Saint Martin: "Le patronat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. IV, n° 20-21, mars-avril 1978, pp. 3-82. (Revised reprint pp. 371 ff in P. Bourdieu: *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Minuit, 1989, 569 p.)

French scholars, especially in social sciences.³⁹ Besides using the material in various seminal articles Karady has for many years generously put his filing cabinets to the disposal of many French and foreign researchers interested in French university and intellectual history. Another master in the prosopographic genre is the historian Christophe Charle⁴⁰, who has under-taken extensive analyses of late 19th and early 20th century intellectual, academic and political élites in France. An important contribution to the prosopography of French literature—and a point of comparison for Gisèle Sapiro who studied a later period—was Rémi Ponton's 3e cycle thesis based on information on more than 600 French authors from the second half of the 19th century.⁴¹ Neither Karady, Charle or Ponton (or Gisèle Sapiro, so far) have used advanced multi-variate quantitative techniques (with the exception of some unpublished attempts by Ponton).

Gisèle Sapiro's thesis is, thus, a late offspring of this small but vivid French tradition. She collected extensive information on 140 French authors from the 1940s and early 1950s. For each and everyone of them she tried to obtain information on social origin, secondary and higher education, date of first publication, political and aesthetic standpoints, etc., in all 128 variables, though of course not complete for all individuals. It took in all four years to extract these data from a wide array of sources. Prosopographic research based on historical sources is a cumbersome and time-consuming task, which no doubt partly explains that full-fledged studies are relatively rare.

The first accomplished Scandinavian prosopographic study in this tradition was Ingrid Heyman's doctoral thesis on the emerging field of nursing science⁴², which happened to be presented in September 1995 and intensively discussed during the seminar series in which Gisèle Sapiro made her interventions.

Gisèle Sapiro's sojourn in Stockholm was arranged within the framework of a French-Swedish research co-operation program engaging on the one hand two centres at École des Hautes Études en Sciences Sociales (Centre de sociologie de l'éducation et de la culture; Centre de recherche historique) and on the other hand two milieus in Stockholm (the research group Sociology of education and culture, Stockholm Institute of education; Department of Economic history, Stockholm University). This long-term program that started in 1995 is financed by the Swedish governmental special founding of "co-operation with foreign élite universities", as well as by Maison des sciences de l'homme, Paris. The activities comprise exchange of researchers and post-graduate students, co-operation on courses and seminars within the doctorate education, workshops and conferences, publications, etc.⁴³

Stockholm, March 1996
Donald Broady

³⁹ Victor Karady: *Stratification intellectuelle, rapports sociaux et institutionnalisation : enquête socio-historique sur la naissance de la discipline sociologique en France*. Unpubl., A.T.P. du C.N.R.S. n° 6348. Paris: Centre de sociologie européenne, École des Hautes Études en Sciences Sociales, novembre 1974.

⁴⁰ Cf. Christophe Charle: *Les élites de la république*. Paris: Fayard, 1987, 556 p.; *Naissance des "intellectuels" 1880-1900*. Paris: Minuit, 1990, 272 p.; *La république des universitaires 1870-1940*. Paris: Euil, 1994, 520 p. Besides these monographs one should also mention three collections of biographical data on French academics: Charle: *Dictionnaire biographique des universitaires aux XIXe et XXe siècles. Volume 1, La Faculté des lettres de Paris (1809-1908)*. Paris: Institut National de Recherche Pédagogique; Éditions du C.N.R.S., 1985, 179 p.; Christophe Charle: *Les professeurs de la Faculté des lettres de Paris. Dictionnaire biographique 1909-1939. Volume 2*. Paris: Institut National de Recherche Pédagogique; Éditions du C.N.R.S., 1986, 217 p.; Christophe Charle and Eva Telkès: *Les professeurs du Collège de France. Dictionnaire biographique (1901-1939)*. Paris: Institut National de Recherche Pédagogique; Éditions du C.N.R.S., 1988, 248 p.

⁴¹ Rémy Ponton: *Le Champ littéraire de 1865 à 1906. Recrutement des écrivains, structures des carrières et production des oeuvres*. Unpubl. (Doctorat de 3e cycle). Paris: École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1977.

⁴² Ingrid Heyman: *Gånge hatt till... Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige — sjuksköterskors avhandlingar 1974—1991*. Göteborg: Daidalos, 1995, 346 p. The study is based on a set of data on the first generations of Swedish nurses to take a doctor's degree as well as data on the form and content of their dissertations.

⁴³ Cf. D.Broady, U.Jonsson, *Ansökan om medel för forsknings- och forskarutbildningssamverkan med École des Hautes Études en Sciences Sociales*, 19 Oct. 1993.

Bilaga 2: Kvinnor i staden⁴⁴

Gemensamt för de kvinnor vi avser att studera är att de alla var verksamma i Stockholm. De tillhör samma generation. De bidrar till att forma ett nytt samhälle.

Under perioden 1890–1915 förvandlades Stockholm till en modern storstad, värdig en snabbt växande industrination. Antalet innevånare växte från ca 170 000 år 1880 till över 400 000 år 1920. Stockholm med omnejd var vid denna tid i hög grad en industristad – men därtill landets administrativa och ekonomiska centrum med säte för departement och ämbetsverk, riksbank, börs och större handelshus. Och även om själva driften av den industriella verksamheten inte sällan skedde på annat håll blev Stockholm platsen för huvudkontor och ägarbostäder. Paradgator och esplanader anlades och byggandet exploderade. En ny arkitektur bidrog utifrån programmatiska idéer och med hjälp av kapitalstarka byggherrar till konstruktionen av den moderna stadens rum. Villaförstäder anlades, storslagna byggnader för administration och bankväsen såg dagens ljus och sjukhus och läroverk fick nya, moderna och ståtliga lokaler, avpassade efter tidens vision om nationell samhörighet och gemenskap.⁴⁵ Parallellt växte en ny gemenskapsideologi fram — en mentalitet där individen tillerkändes ett annat ansvar än tidigare tog form.⁴⁶

Riket omvandlades och i Stockholm manifesterades framstegsvilja och framtidstro. Motsättningarna mellan det gamla och det nya framstod i stark relief. Särdeles synligt blir detta i och med den konstruktion av ”det moderna” som Stockholmsutställningen år 1897 skapade⁴⁷ och som tilldelade idealbilden av den manlige entreprenören rollen som nationens hjälte.⁴⁸ Men också de mer anspråkslösa rum där flickskolor drevs, kvinnliga lärare skolades eller sjuksköterskor utbildades kom att få nya eller utökade och omgjorda byggnader, lämpade efter nya läroplaners krav på bibliotek, undervisning om naturen i särskilda rum och utrymmen för gymnastik som svarade mot den tidstypiska hygienismens ideal.⁴⁹ Projektet kommer att kunna analysera några kvinnors bidrag till det nya stadsrummet.

Vi kommer också att kunna studera hur ett antal tongivande kvinnor agerade i förhållande till de snabbt växande sociala spänningar som följde i spåren av förändringarna. Merparten av Stockholms arbetarbefolkning levde och arbetade under usla villkor. Bilder av förvildad ungdom, underhållig litteratur och sedligt förfall målades upp i alarmerande exempel i debatten. Hälsovård och hygien blev viktiga frågor i det offentliga samtalet. Olika socialreformatoriska rörelser framträdde med varierande välfärds- och fattigvårdsanspråk som svar på hotet mot den sociala sammanhållningen.⁵⁰ I dessa rörelser, liksom i kampen för en god ungdomslitteratur och mot det sedliga förfall som ansågs orsakat av biografier och Nick Carterlitteraturen, engagerade sig flera av de kvinnor vi avser att studera i projektet.

⁴⁴ Denna text är huvudsakligen skriven av Agneta Linné.

⁴⁵ Se t.ex. Eva Eriksson, *Den moderna stadens födelse. Svensk arkitektur 1890–1920*, Stockholm 1990; jfr t.ex. Ingrid Hammarström, *Stockholm i svensk ekonomi 1850–1914*, Stockholm 1970. För en skildring från tiden, se Claës Lundin, *Nya Stockholm*, Stockholm 1890.

⁴⁶ Se Per-Johan Ödman, *Kontrasternas spel. En svensk mentalitets- och pedagogikhistoria*, Stockholm 1995; jfr Johan Asplund, *Tid, rum, individ och kollektiv*, Stockholm 1983.

⁴⁷ Se Anders Ekström, *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*, Stockholm 1994, som också skildrar 1890-talets tidsanda ur ett mångfacetterat perspektiv.

⁴⁸ Magdalena Hillström, ”Museums and Gendered Articulations of Modernity”, i Boel Berner (ed.), *Gendered Practices*, Linköping 1997.

⁴⁹ Anna Sörensen, *Växelundervisningssällskapets normalskola och folkskoleseminariet i Stockholm 1830–1930*, Uppsala 1930; Rudolf Fåhræus, *Högre lärarinneseminiariets historia*, Stockholm 1943; om hygienismen, se t.ex. Kjell Jonsson, ”En nybadad renrasig svensk [...]”, i *I framtidens tjänst. Ur folkhemmets idéhistoria*, Stockholm 1986 och Jan Olof Nilsson, *Alva Myrdal – en virvel i den moderna strömmen*, Stockholm/Stehag 1994.

⁵⁰ Se t.ex. Roger Qvarsell, ’Välgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete – en historisk översikt’ i SOU 1993:82, *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*, Stockholm 1993; Sven E Olsson, *Social Policy and Welfare State in Sweden*, Lund 1990; Kajsa Ohrlander, *I barnens och nationens intresse. Socialliberal reformpolitik 1903–1930*, Stockholm 1992; Birgitta Jordansson, *Den goda människan från Göteborg. Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt*, Lund 1998.

I ljuset av industrins och kapitalförhållandenas förändringar började även staten att steg för steg ta mer ansvar för sådant som ekonomisk utveckling och medborgarnas välfärd.⁵¹ Ett antal av de kvinnor vi avser att följa kom som kommittéledamöter eller ansvariga i statlig tjänst att aktivt bidra i denna process, och deras avtryck härvidlag kommer att kunna dokumenteras.⁵²

Sverige efter 1809 hade präglats av en långvarig borgerlig offensiv. Det korporativa ståndssamhället liksom kungamakt, militäretablissemang och envælde hade framgångsrikt utmanats. Särskilt i Stockholm hade en borgerlig offentlighet tagit form kring utgivningen av tidningar och andra tryckta publikationer och sällskap av olika slag hade bildats kring en rad olika frågor. Associationerna hade utvecklat en relativt unik relation till staten i den omvälvande transformering från stormakt till smånation som Sverige genomgick under 1800-talet.⁵³ Kvinnorörelsen, Fredrika Bremerförbundet och sällskap som Nya Idun växte fram i samband med att frågan om kvinnans ställning och möjligheter till försörjning gjordes till ett politiskt problem.⁵⁴ Samhällsomvandlingen påverkade giftermålsmönster och familjesystem; inte minst i Stockholm var antalet ogifta kvinnor stort.⁵⁵ Att kvinnor — i de flesta fall rörde det sig om medelklassens kvinnor — gavs tillträde till ett antal yrken som lärarinna, lägre statlig tjänst inom post, telegraf etc, näringsfrihet inom vissa områden osv. kan betraktas som en avläkningsprocess, dvs. som ett sätt att stänga dem ute från andra positioner. Samtidigt öppnade dessa begränsade yrkesbanor en väg för kvinnor in på en offentlig arena där de också visade sig kunna spela framträdande roller. Det är denna process vi avser att analysera.

Tiden efter 1809 i Sverige har betraktats som den försiktiga reformismens tid.⁵⁶ Präster, provinsialläkare, lantmätare med flera var alla länkar i ett gemensamt nätverk som steg för steg byggde upp det nya Sverige. Den här antydda ämbetsmannareformismen, liksom sammanlänkningen mellan stat och kyrka och mellan stad och land, torde vara relativt typisk för ett protestantiskt land som Sverige; projektets uppläggning möjliggör att pröva en hypotes härom genom att jämföra svenska och franska förhållanden med avseende på kvinnornas bakgrund och kulturella kapital.

Mot 1800-talets slut gestaltas däremot ett tydligt spänningsfält mellan å ena sidan bärarna av denna äldre etablerade ämbetsmannatradition, å andra sidan företrädarna för ett antal nya, framväxande yrkesgrupper: ingenjörer, lärare, sjuksköterskor m.fl.⁵⁷ Också dessa tidiga professionaliseringssträvanden kan knytas till en framväxande offentlighet — utmanarna bygger genom förbund med olika liberala krafter upp plattformar från vilka de kan agera: tidskrifter, föreningspublikationer etc. Man skaffade sig språkrör i såväl den politiska som den publicistiska världen.⁵⁸ Här kunde mäns och kvinnors strategier utvecklas åt olika håll.⁵⁹ Akademiskt bildade

⁵¹För en samlad analys, se Rolf Torstendahl, *Bureaucratisation in Northwestern Europe 1880–1985. Domination and Governance*, London 1991; se även t.ex. Christina Florin, *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*, Umeå 1987; Sven-Björn Kilander, *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring*, Uppsala 1991; jfr Nils Runeby, *Dygd och vetande. Ur de bildades historia*, bl a uppsatsen ”Fullkomnat är vårt samhällsskick. Om den organiserade välfärden”, Stockholm 1995. Redan Durkheim diskuterar denna statens förändrade och utvidgade roll – för att neutralisera de partikulära, kollektiva krafterna, t ex associationer och organisationer, och därigenom garantera moralen och den sociala sammanhållningen. Durkheim lyfter också fram de professionellas särskilda roll i detta sammanhang. Emile Durkheim, *Professional Ethics and Civic Morals*, London 1957.

⁵²Hedvig Sidner var sålunda ledamot av 1906 års folkundervisningskommitté, Marie Louise Gagner var sakkunnig vid utarbetandet av bestämmelser om kontroll av biografföreställningar och ledamot i Statens biografbyrå.

⁵³Se t ex Torkel Jansson, *Adertonhundratalets associationer*, Uppsala 1985; Lars Petterson, *Frihet, jämlikhet, egendom och Bentham*, Uppsala 1992; S. Dahlgren, T. Jansson & H. Norman, red, *Från stormakt till smånation*, Stockholm 1995; jfr Arne Melberg, *Realitet och utopi*, Stockholm 1978.

⁵⁴Se t.ex. Christina Florin, *Kampen om katedern*, 1987.

⁵⁵Margareta Matović, *Stockholmsäktenskap. Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850–1890*, Stockholm 1984.

⁵⁶Sven-Eric Liedman, *Att förändra världen – men med måtta. Det svenska 1800-talet speglad i C A Agardhs och C J Boströms liv och verk*. Stockholm 1991; jfr Svante Nordin, *Den Boströmska skolan och den svenska idealismens fall*, Lund 1981.

⁵⁷Om 1880-talets brytningstid i svenskt samhälls- och kulturliv, se Gunnar Richardson, *Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet*, Göteborg 1963.

⁵⁸Folkskolläraarnas riksorganisation Sveriges allmänna folkskollärareförening skapar t.ex. ett eget förlag och en egen utgivning av barn- och ungdomslitteratur liksom av aktuell pedagogisk litteratur; man introducerar härigenom en rad viktiga verk på svenska.

kvinnors förening (ABKF) utvecklades till ett kraftfullt språkrör för de kvinnor som studerat vid universitet eller högskola⁵⁹; flera av ”våra” kvinnor var aktiva såväl vid bildandet som i det fortsatta arbetet inom denna förening. I projektet kommer dess betydelse för deras nätverk och strategier att kunna belysas. (För de akademiskt bildade kvinnorna blev t.ex. frågan om de kvinnliga seminarieadjunkternas lön en viktig symbolfråga i kampen för rätt till utbildning och yrkesarbete.)

Att ny empirisk forskning därtill flyttade fram sina positioner vid universiteten bidrog också till att gamla värdemönster utmanades av nya. Inte minst biologin föreföll tillhandahålla fruktbara förklaringsmodeller. Föreställningar om en möjlig utveckling i framtiden trängde fram som motkraft mot idéer om att allt en gång var givet. Ellen Key stod med sina utopiska idéer som en förgrundsgestalt i dåtidens offentliga samtal. Barnet och dess själ tog plats på dagordningen och ’ungdomen’ avgränsades som ett särskilt skede i människans utveckling, möjlig att studera med vetenskapliga metoder. Att sociala eller pedagogiska problem skulle kunna tacklas med hjälp av vetenskap öppnade för en radikal framtidsoptimism. Allt tydligare drogs en skiljelinje mellan det friska, sunda och normala å ena sidan och det sjuka, vanartiga och patologiska å den andra.⁶¹ Några av kvinnorna i vårt material lyckades påbörja en karriär inom naturvetenskaplig forskning och andra gjorde avsevärda insatser på barn- och ungdomsfostrans område; deras insatser kommer att analyseras mot den ovan antydda bakgrunden.

Förutsättningen för kvinnornas insatser på en rad områden var att de erövrade rätten till högre utbildning. Märkesår var 1861 (Högre Lärarinneseminariet startar), 1871 (första kvinnan med studentexamen, näml. Betty Pettersson), 1873 (kvinnor får tillträde till universitet), 1875 (första kvinnliga fil.kanden, näml. Betty Pettersson), 1883 (första kvinnl fil.dr, näml. Ellen Fries).

⁵⁹Christina Florin har t.ex. visat hur denna professionaliseringsprocess för folkskolläraarnas del så småningom tog form i en kamp inom kåren, där kvinnors och mäns intressen spelades ut mot varandra allt eftersom fler kvinnor trädde in i yrket. Lönefrågan för de kvinnliga lärarna ledde till att kvinnorna 1906 bildade ett eget förbund för kvinnliga folkskollärare, Sveriges Folkskollärarinneförbund, med en egen förbundstidskrift, *Lärarinneförbundet*. Se Christina Florin, *Kampen om katedern*, Umeå 1987; jfr Christina Florin & Ulla Johansson, *”Där de härliga lagrarna gro ...”*. *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*, Stockholm 1993.

⁶⁰Greta Wieselgren, *Den höga tröskeln. Kampen för kvinnas rätt till ämbete*, Lund 1969.

⁶¹Se t.ex. Gunnar Eriksson, *Kartläggarna. Naturvetenskapens tillväxt och tillämpningar i det industriella genombrottets Sverige 1870–1914*, Umeå 1978; Karin Johannisson, *Den mörka kontinenten.. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, Stockholm 1994; Henrik Berggren, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*, Stockholm 1995; Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta – studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm 1990; Clarence J Karier, *Scientists of the Mind. Intellectual Founders of Modern Psychology*, Urbana 1986; B. M. Franklin, *Building the American Community: The School Curriculum and the Search for Social Control*, London 1986.

Skeptronhäften

(Skeptron Occasional Papers)

ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg, "Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850—1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. Ulf P. Lundgrens skrifter 1966—1991. En bibliografi, utg. D. Broady & Boel Englund, 1992
8. Eva Trotzig, "qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål." Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary field"*, 1996
10. Monique Pinçon-Charlot/Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Andersson, Barbro/Englund, Boel/Heyman, Ingrid/Peterson, Bo/Peurell, Erik, *Recherches sur les champs de production culturelle. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 1998

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

(Sociology of Education and Culture Research Reports)

ISSN 1103-1115

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman, "...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet, 1997
14. Elisabeth Hultqvist, "Jag tycker det är för slapt". Om pedagogiken på det individuella programmet, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hyldenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hyldenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998
22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880—1920. Forskningsplan*, 1998

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Prof. D. Broady

Postal address	ILU, Uppsala universitet Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden
Phone switchboard	018 4712500, int. +46 18 4712500
Fax	018 4712400, int. +46 18 4712400
URL	http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/
Publications	Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (Sociology of Education and Culture Research Reports), ISSN 1103-1115 Skeptronhäften (Skeptron Occasional Papers), ISSN 0284-0731
Distribution	ILU, Uppsala universitet, Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden Phone 018 4712401, fax 018 4712400, e-mail Dep.Teach@ilu.uu.se

